

Högskolan
Dalarna
Ht-06
Samhällskunskap D

”FRIHET TILL VAD?”

Tankar kring nationell identitet hos tre generationer västberlinare

Författare: Linda Yngvesson
Handledare: Christina Romlid

Innehållsförteckning

1 Inledning	2
1.1 Teori	2
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Metod	5
<i>1.3.1 Intervjuer</i>	5
<i>1.3.2 Urvalsgruppen, etiska överväganden och bearbetning av intervjuerna</i>	6
1.4 Definitioner	8
<i>1.4.1 Nationell identitet</i>	8
1.5 Forskningsläge	8
2 Bakgrund	13
2.1 Tysklands historia	13
<i>2.1.1 Det första riket</i>	14
<i>2.1.2 Det andra riket</i>	14
<i>2.1.3 Det tredje riket</i>	15
<i>2.1.4 Tyskland delas i DDR och BDR</i>	17
<i>2.1.5 Murens uppbyggnad</i>	17
<i>2.1.6 Murens fall</i>	18
<i>2.1.7 Återföreningen</i>	19
3 Resultat	20
3.1 Intervjuer med informanter från den äldre generationen	20
<i>3.1.1 Antony</i>	20
<i>3.1.2 Anna</i>	22
3.2 Intervju med informanter från den mellersta generationen	23
<i>3.2.1 Bernt</i>	23
<i>3.2.2 Bianca</i>	25
3.3 Intervjuer med informanter från den yngsta generationen	26
<i>3.3.1 Carl</i>	26
<i>3.3.2 Conrad</i>	28
3.4 Upplever den äldre generationen nationell identitet och varför/ varför inte?	29
3.5 Upplever den mellersta generationen nationell identitet och varför/ varför inte?	30
3.6 Upplever den yngre generationen nationell identitet och varför/ varför inte?	32
4 Avslutande diskussion	34
5 Sammanfattning	38
Käll- och litteraturförteckning	39

1 Inledning

I alla tider har det Världen över funnits motsättningar orsakade av politiska, religiösa, ekonomiska, kulturella och/eller etniska meningsskiljaktigheter. Dessa oenigheter förekommer i varierande omfattning och på nationell nivå kan de medverka till och orsakas av en svag nationell identitetskänsla bland befolkningen. Strider mellan nationer kan ha sina grunder i rädsla för att ett land, genom befolkningens starka nationella identitetskänsla, ska utvecklas till en allt för stark och konkurrenskraftig nation.

Tyskland kännetecknas av en historia med flertalet motsättningar och konflikter såväl inom landet som mot andra länder. Oroligheterna är till stor del länkade till uppdelningen av landet i öst och väst. Motsättningarna mellan öst och väst har anor redan från medeltiden och har tagit oväntade vändningar i historien. Uppdelningen av Tyskland i två länder – DDR (Deutsche Demokratische Republik - Östtyskland) och BDR (Bundesrepublik Deutschland - Västtyskland) var en direkt krigsuppgörelse mellan Sovjetunionen på ena sidan och USA, Frankrike och Storbritannien på andra sidan. Gränsen mellan Öst- och Västtyskland avgjordes av hur långt Sovjetunionen hunnit ockupera. Sovjetunionens sida blev Östtyskland. Västtyskland delades upp mellan USA, Frankrike och Storbritannien.¹ Svårare var det att komma överens om hur man skulle göra med huvudstaden Berlin, men resultatet blev Berlinmuren som byggdes mellan Öst- och Västberlin år 1961.² Ledningarna för de två nya länderna kom att gå skilda vägar med helt olika ideologier, kulturer och styrningsformer. DDR kännetecknades av en elitstyrd kollektivistisk ideologi medan BDR stod för en individualistisk liberaldemokrati. I fyra decennier var Tyskland delat i två länder.³

Under en presskonferens den 9 november år 1989 uttryckte sig Günter Schabowski (dåvarande representant för centralkommittén i Östtyskland) sig oklart om den nya resegleringen. Folket ”missuppfattade” Schabowski och tolkade det som att det var fritt fram att resa mellan öst och väst. Tusentals människor begav sig till muren och polis och militär kunde bara se på när människor tog sig över muren.⁴ Det visade sig att en informell återförening och övergång till en enad nationell identitetskänsla bland befolkningen var svår att åstadkomma trots den formella återföreningen år 1990. Det har nu gått mer än ett decennium sedan återföreningen och jag ställer mig frågan om man idag lyckats åstadkomma en enad nationell identitetskänsla bland befolkningen och orsakerna till att man lyckats/inte lyckats med detta. Uppsatsen nedan belyser hur sex före detta västberlinare från tre generationer upplever situationen.

1.1 Teori

Joakim Ekman har, vid Örebro universitet med avhandlingen *National Identity in Divided and Unified Germany* utgiven år 2001, tagit sin doktorsexamen i politisk vetenskap. I avhandlingen behandlas begreppet nationell identitet i frågor som vad det är som bygger upp en nationell identitet, vad som förstör en sådan, hur man kan återuppbygga en nationell identitet och vilka komponenter begreppet berör. Ekman tillämpar sin teori på Tyskland. En viktig fråga i avhandlingen är om skillnaden mellan Öst- och Västtyskland beror på historiska händelser eller om denna skillnad är återskapad under föreningsprocessen.⁵ Enligt Ekman finns det två motsatsteorier kring varför den tyska befolkningen haft svårt att skapa en informell

¹ Grant (1998), s. 5f

² Ekman (2001), s. 52

³ Ekman (2001), s. 17

⁴ Grant (1998), s. 43

⁵ Ekman, (2001), s. 14

nationell identitet efter det att muren revs år 1989. Den första av dessa teorier betonar den djupt rotade historien som under fyra decennier skilt stort emellan Öst- och Västtyskland. Enligt anhängare till teorin kommer det att ta lång tid innan en gemensam nationell identitet kan återskapas, då socialiseringen, enligt teorianhängarna, pågått under lång tid. Den andra teorin betonar att skillnaden mellan öst och väst, som idag försvårar en gemensam nationell identitet, är en produkt av 1990-talet där de aktuella skillnaderna generellt, så som bostad och arbete, uppmärksammats i och med försök till en återförening. Den här teorin är situationell.⁶ Ekman anser att 40 år av socialisering i ett diktatorskap bör ha påverkat självbilden bland östtyskarna. Han är därmed en större anhängare av socialiseringsteorin, men menar att även den har sina brister.⁷

Utifrån framförallt socialiseringsteorin har Ekman tagit ut fyra komponenter som, enligt honom, underlättar en nationell identitetskänsla. Ekman har hämtat inspiration från Anthony D. Smith (professor i etnicitet och nationalism) och för att förstå Ekmans teori är det av vikt att ta del av Smiths. Smith presenterar i sin teori faktorer som, enligt honom, krävs för att uppnå en nationell identitetskänsla hos befolkningen. Professorn utgår från två modeller kring begreppet nation och faktorer för att uppnå en nationell identitet. Den ena modellen, som är anpassad efter det västerländska och civiliserade samhället, utgår från fyra faktorer som krävs för en nationell identitetskänsla. Det första som krävs är ett historiskt territorium, vilket innebär att nationen måste bestå av ett väl utmärkt område bekräftat av dess historia. Det andra elementet i modellen är rättspolitisk sammanslutning och innebär att det för en nationell identitetskänsla krävs att det finns någon typ av politisk överenskommelse med ett gemensamt politiskt mål mellan medborgarna. Viktigt är det också att det finns en rättspolitisk jämställdhet bland invånarna och att alla är lika inför lagen. Den nationella identitetskänslan kräver vidare att invånarna delar en gemensam kultur och ideologi.⁸

Den andra modellen tillämpas, enligt Smith, främst i Asien och Östeuropa, då den bättre stämmer in på de levnadsförhållanden som råder där. I modellen lyfts tre faktorer för en nationell identitetskänsla fram. I stället för historiskt territorium prioriteras ursprung eller förmodat ursprung högt, vilket innebär att nationens gränser dras via familj och härkomst. Vidare har folket och dess vilja mycket stort inflytande i denna modell. Det betyder att folkets viljas bekräftelse, trots att folket inte är politiskt engagerade, har betydelse för den nationella identitetskänslan. Den sista viktiga faktorn i denna modell är det folkliga språket, dräkterna och traditionerna som, enligt modellen, krävs för att en varaktig och stark nationskänsla skall bevaras.⁹ Smith hävdar att det i varje nation finns fem faktorer från dessa båda modeller, vilka krävs för att uppnå nationell identitet. Dessa faktorer är enligt följande: Ett delat historiskt territorium, gemensamma myter och historiska minnen, en gemensam offentlig kultur, gemensamma rättigheter respektive skyldigheter samt gemensam ekonomi med möjlighet att röra sig över anslutna områden för alla medborgare.¹⁰ Det enda faktorn som inte kan återfinnas i ovan presenterade modeller är den sist uppräknade, vilken Smith anser viktig då den nationella identitetskänslan stärks om landets ekonomiska resurser pekats ut.¹¹ Begreppen nationell identitet och nation är, enligt Smith, väldigt komplexa och innefattar begrepp som etnicitet, kultur, territorium, ekonomi och rättspolitik. Dessa begrepp kan delas in i två grupper; de externa faktorerna (territorium, ekonomi och politik) och de interna faktorerna (socialisering och

⁶ Ekman, (2001), s. 50

⁷ Ekman, (2001), s. 51

⁸ Smith (1991), s. 9 f f

⁹ Smith, (1991), s. 12 f

¹⁰ Smith (1991), s. 14

¹¹ Smith (1991), s. 16

kultur). Ekman ger mycket positiv kritik till Smiths teori och utgår även han från de externa och interna faktorerna, men anser inte att samtliga av Smiths element är de bästa för hans studie och att framförallt ekonomin inte är av så stor vikt, då den bättre lämpar sig för en studie av politisk och nationell integrering av Tyskland på 1800-talet än en studie av identiteter i ett delat och enat Tyskland.¹²

De fyra dimensioner som, enligt Ekman, krävs för en nationell identitetskänsla är: Historia, territorium, gemensam kultur och delade politiska värderingar. Historia och territorium motsvarar Smiths två element "historiskt territorium" och "gemensamma myter och historiska minnen." Dimensionerna historia och territorium har, enligt Ekman, ett starkt samband då människor som levt i ett land eller inom ett territorium i generationer skapat historiska myter eller minnen.¹³ Ekman anser inte att det finns något sätt att helt och hållet fly från historien oavsett hur djärva översättningar man önskar göra. Exempelvis delade Öst- och Västtyskland en gemensam historia trots östtyska historikers försök att efter kriget helt och hållet skilja dessa länders historia åt. Historien kan nyttjas och utnyttjas genom att förskjuta eller avslå det föregångna delvis eller helt och hållet. Det är inte vanligt att förskjuta sin historia helt och hållet utan vanligast är att man förstärker vissa och förnekar andra händelser. Östtyskland bröt dock helt med föregående historia efter kriget och därmed från nazihistorien.¹⁴

Ekman dimension, gemensam kultur, kan tolkas som en variant av Smiths "gemensam kultur". Ordet kultur är liksom nation ett väldigt brett begrepp och uppenbarligen har tyskarna från före detta Öst- och Västtyskland idag till stora delar enats i en gemensam kultur då de pratar samma språk, tillhör samma etniska grupp, delar en historia, tillhör samma politiska system och dagligen påverkas av samma lagliga, ekonomiska och sociala system. Detta är dock kultur i mycket generella drag och kan exempelvis skilja tysk kultur från polsk kultur. Om kultur däremot ses som gemensamma upplevelser i framtiden är det mer som att se kulturer som en livsstil. Frågan är då om tyskarna från de båda delarna av landet känner att de tillhör samma kulturellt definierade gemenskap eller om de anser att tyskarna från den andra delen av landet har en egen kultur och är främlingar. Det kan diskuteras huruvida de olika styrena lämnat spår i östtyska/västtyska attityder och om det fortfarande, ett decennium efter att muren fallit, finns en mur i tyskarnas inre.¹⁵

Delade politiska värderingar, vilken är Ekman's sista dimension, tas även den upp i Smiths definition av nationell identitet. Tillsammans med nationell identitet är detta ett av de två mest bearbetade begreppen i Ekman's avhandling. Det är viktigt att notera att tyskar som har en stark känsla av tillgivenhet till Tyskland inte behöver dela samma politiskideologiska värderingar. Viktigast är att majoriteten av medlemmarna i det politiska systemet delar de ideologiska basbyggstenarna.¹⁶ Politiskt kultur är ett mycket viktigt begrepp för nationell identitet. Ekman är övertygad om att begreppet kan användas som en utgångspunkt för att kunna analysera nationell identitet, men visar även att tolkningar av begreppet kan kritiseras. Den största kritiken är att det kan innebära så mycket och att det orsakar förvirring då begreppet både är oberoende och beroende och påverkar och påverkas av strukturen. Politisk kultur är som skrivet ett obestämt koncept. En generell beskrivning av begreppet är att politisk kultur består av attityder, värderingar och känslor om politik som är vanligt i nationen under en given tid.

¹² Ekman (2001), s. 79

¹³ Ekman (2001), s. 80

¹⁴ Ekman (2001), s. 97f

¹⁵ Ekman (2001), s. 80f

¹⁶ Ekman (2001), s. 81

Kulturen är skapad av nationens historia och den pågående processen av sociala, ekonomiska och politiska aktiviteter.¹⁷

Jag kommer att använda mig av Ekmans teori för att studera om mina intervjuade upplever en enad nationell identitetskänsla, vilken eller vilka av de fyra dimensionerna som påverkat att de känner som de gör i frågan samt om detta skiljer sig i förhållande till generationerna.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att mer än ett decennium efter Berlinmurens fall jämföra om och hur den nationella identitetskänslan i ett enat Tyskland rotat sig hos sex före detta västberlinare från tre generationer från arbetarfamiljer. Syftet kan uppnås genom att följande frågeställningar besvaras:

1. Upplever informanterna en nationell identitetskänsla?
2. Vad är orsakerna till att de intervjuade upplever/inte upplever en nationell identitet enligt Joakim Ekmans teori?
3. Vilka likheter och skillnader finns det mellan de olika generationerna avseende identitetskänslan?

1.3 Metod

1.3.1 Intervjuer

Uppsatsens empiriska underlag består av sex kvalitativa intervjuer som genomfördes år 2002. Intervjuer som metod har valts, då uppsatsen behandlar känsloladdade frågor som är svåra att besvara skriftligen och som kräver en bra kontakt mellan intervjuare och informant. En kvantitativ metod, såsom en enkätundersökning, kräver ett stort antal informanter och minskar möjligheterna för författaren att få kontakt med informanterna på samma sätt som med intervjuer. Den tyska befolkningen är präglad av en hämmande historia, vilket medför att det är om möjligt ännu viktigare att bygga upp en relation där den intervjuade känner att han/hon kan lita på intervjuaren. Vidare har en kvantitativ metod medvetet undvikits då det låser informanten från vidare spekulation. Intervjun, som metod, kan vara en osäker förmedlingsform, då mycket kan gå snett och resultatet kan bli något helt annat än det man tänkt sig.¹⁸ Fördelar överväger dock nackdelar när det gäller intervjumetoden till denna uppsats. Det är av vikt att poängtera att det faktum att endast sex före detta västberlinare intervjuats medför att uppsatsen inte kan ge generaliserbara resultat, men kan fungera som en utgångspunkt för en diskussion.

Det finns flera olika intervjuformer, och jag har valt att använda den styrda eller strukturerade forskningsintervjun. Till denna form krävs en intervjuguide eller en checklista av ett eller flera ämnen som ska utforskas. Syftet är att alla intervjupersoner får möta relevanta och likartade teman. Ingen speciell ordning krävs och frågorna ger möjlighet till öppna svar. Intervjuformen innebär att intervjuerna är så strukturerade att de kan bearbetas och jämföras med varandra. Metoden ger möjlighet för nya och oförutsedda aspekter och kan därför kallas kvalitativ intervju¹⁹. Även frågorna har karaktären av öppna frågor och intervjuerna kan därför kallas kvalitativa.

¹⁷ Ekman (2001), s. 64f

¹⁸ Krag Jacobsen (1993), s. 182

¹⁹ Krag Jacobsen (1993), s. 19

Informanterna fick möjlighet att ta del av uppsatsens temaområden innan de intervjuades. Anledningarna till detta är många, men framför allt kan det göra det lättare för intervjuaren och informanten genom att den intervjuade ha stort utrymme och därmed gott om tid att själv lyssna och tänka.²⁰ Intervjuerna har spelats in på band, vilket har både för- och nackdelar. Bandspelaren kan leda till att informanten blir besvärad och hämmad, vilket kan leda till att svaren påverkas.²¹ Det visade sig att mina informanter var rädda för att uttrycka sig allt för negativt om sin nation eller att de skulle säga något som kunde skada dem socialt eller materiellt när bandspelaren var på och jag fortsatte därför intervjun efter det att bandspelaren stängts av. Informanternas anonymitet har poängterats och jag har lovat att endast använda de inspelade banden som minne när jag skulle skriva ut intervjuerna. Den intervju som förekom när bandspelaren var avstängd var inte på något sätt strukturerad. Istället för bandspelaren skrev jag minnesanteckningar. En fördel med bandspelaren är att inga anteckningar krävs under intervjun och att all koncentration kan läggas till frågor och svar.²²

Intervjuerna utgick, som skrivet, från temaområden, vilka bygger på tre historiska händelser i Tyskland: Murens uppbyggnad, murens fall och återföreningen. Frågor kring dessa ställdes i kronologisk ordning för att sist behandla dagens situation. De tre historiska händelserna och dagens situation genomsyrades av frågor eller ämnen som berör Ekmans fyra dimensioner för en nationell identitet. För att få svar på om de intervjuades nationella identitet påverkats enligt Ekmans dimension historia ställdes frågor som vad de lärt sig/fått höra om landet och dess historia under de olika tidsperioderna (temaområdena). Dimensionen territorium består av frågor rörande muren och landets gränser, vilket kommer naturligt i diskussioner kring de tre historiska händelserna, vilka alla har muren inkluderad. Frågor som om och varför de känner sig som en före detta västtysk eller tysk idag samt om de såg/ser någon skillnad på en före detta öst- och västtysk efter de olika historiska händelserna täcker Ekmans dimension gemensam kultur. Den sista av Ekmans dimensioner, delade politiska värderingar, har jag inkluderat i intervjun genom frågor som vad det viktigaste politiska målet för en väl fungerande nation i såväl forna Västtyskland som Tyskland är samt vad som var/är bra och dåligt med forna Västtyskland och Tyskland. Då frågorna utgick efter historiska händelser var det av vikt att veta informanternas livssituation under dessa händelser. Det är av vikt att känna till den intervjuades konkreta livssituation för att förstå de djupare liggande orsakerna till dennas handling.²³

Eftersom intervjuaren kan utläsa de enskilda elementens betydelse först efter intervjun är möjligheten till kompletterande information av vikt.²⁴ Jag hade under min vistelse i Berlin möjlighet att träffa informanterna återigen. Dessutom hade jag möjlighet att kontakta dem per telefon, e-post och post när jag återvänt till Sverige. Möjligheten att träffa dem åter var tacksam, då jag efter en provintervju fick ändra och lägga till ytterligare några frågor.

1.3.2 Urvalsgruppen, etiska överväganden och bearbetning av intervjuerna

Jag har valt att utföra sex intervjuer med informanter från tre olika generationsgrupper. Generationsgrupperna utgår ifrån informanternas livssituation och ålder i de olika historiska händelserna. Den äldsta gruppen är födda under mitten av 1930-talet och upplevde andra världskriget och det svåra krigsslutet, då Tyskland delades i två länder. De var vidare tillräckligt

²⁰ Krag Jacobsen (1993), s. 73

²¹ Trost (1997), s. 34

²² Trost (1997), s. 34

²³ Krag Jacobsen (1993), s. 22

²⁴ Krag Jacobsen (1993), s. 45

gamla för att uppfatta när muren byggdes. Denna grupp består av en pensionerad busschaufför som är född år 1934 och i uppsatsen kallad Antony. Vidare består gruppen av en kvinna som föddes år 1936 och idag är en pensionerad städerska. I uppsatsen kallar jag henne Anna. Den mellersta gruppen, är födda under 1950-talet. Gruppen består av en man som i uppsatsen kallas Bernt. Han jobbar som väktare och är född år 1956. Till gruppen hör även en kvinna som är född år 1956 och jobbar som avsyningsman för Gillette. Kvinnan har i uppsatsen fått namnet Bianca. De var båda mycket unga under murens uppbyggnad och har alltså levt sina liv med muren som något självklart. Den yngre gruppen är födda under mitten av 1970-talet och början av 1980-talet och har levt större delen av sina liv efter murens fall. Den här gruppen består av två unga män. En av männen kallas Carl och är född år 1976. Han jobbar, efter att provat på olika jobb, som avsyningsman för Gillette. Den andre unge mannen, som jag kallar Conrad, är född år 1980 och går fortfarande i skolan. Den äldre, den mellersta och den yngre generationsgruppen bildar två släktband där det ena består av far, son och sonson, och där det andra består av mor, dotter och dotterson. Generationsuppdelningen har gjorts för att undersöka om uppfattningen av nationell identitet har att göra med när, var och hur man växt upp. Jag har valt att rikta in mig på generationsgrupper från före detta Västberlin. Detta med anledning av att Östberlin, sedan murens fall, varit föremål för huvuddelen av forskningen och att väst hamnat i skym undan. Jag har inte tagit hänsyn till den något skeva könsfördelningen, då jag inte fokuserat på genusperspektivet i uppsatsen. Samtliga informanter kommer från arbetarfamiljer, då en generell sätt liknande "ekonomisk status" bland informanterna har betydelse för uppsatsens trovärdighet. Detta för att jag, liksom Ekman, inte tar hänsyn till den ekonomiska aspekten, vilken jag anser kan påverka synen på återförenandet om den skiljer allt för mycket.

Kravet på att informanterna skulle bestå av familjer med tre generationer tillhörande arbetarklassen och komma från Västberlin minskade urvalsgruppen betydligt. Genom bekantskapskretsar tog jag i kontakt med den första informanten och fick därmed möjlighet att intervjua hennes mor och hennes son. Genom snöbollsmetoden fick jag sedan kontakt med den andra släktgenerationen. Metoden går ut på att man efter den första intervjun frågar den intervjuade om han/hon har någon han/hon känner som kan vara lämplig och villig att intervjuas.²⁵ Risken med denna metod är att de intervjuade kommer från samma vänskapskrets och därmed har liknande åsikter, vilket jag ser som ett irrelevant problem i min uppsats. Till viss mån är urvalsmetoden strategisk eftersom jag haft variabler som generationsband, ålder och arbetarklass att ta hänsyn till.²⁶ Det är värt att än en gång poängtera att mina intervjuer inte på något sätt kan ge generaliserbara svar för alla västberlinare tillhörande de olika generationerna och arbetsklassen, vilket i sin tur innebär att urvalsmetoden inte har lika stor betydelse som vid en kvantitativ undersökning.

Intervjuerna översattes och skrevs ut extenso, vilket innebär att det skrevs ut ordagrant. Dessutom har en sammanfattning direkt i anslutning till varje intervju framtagits. Detta för att beskriva ett helhetsintryck av situationen, då bandspelaren inte uppfattar kroppsspråk och dylikt. I andra tillvägagångssätt än kvalitativa intervjuer går kroppsspråk och annat som kan förmedlas med sinnena förlorat. För att dra nytta av direktkontakten brukar intervjuaren rekommenderas att skriva ner några personliga kommentarer efter varje intervju.²⁷ Varje informants svar har enskilt redovisats i resultatdelen. Det är av vikt att poängtera att citat som framställs i resultatdelen är ordagrant citerade, trots att det är informanternas talspråk. Detta med reservation på att intervjuerna har översatts från tyska till svenska. Det kan tyckas oetiskt att skriva

²⁵ Trost (1994), s. 31

²⁶ Trost (1994), s. 21

²⁷ Svenning (2000), s. 113

ner informanternas talspråk²⁸, men genom att poängtera citaten i talspråk hoppas jag att undvika detta etiska dilemma.

1.4 Definitioner

1.4.1 Nationell identitet

Nationell identitet kan kort sammanfattas som känslan av att tillhöra en speciell nationell gemenskap. Endast begreppet identitet har använts inom psykologin för att beskriva sättet unga människor försöker utveckla sin egen identitet genom en socialisering med andra. Identitetsbegreppet användes under 1960- och 1970-talen för att undersöka olika sociala och etniska gruppers relationer. I vardagsspråk används begreppet identitet oftast som en synonym till individuell identitet. Identitet kommer från latinets *idem*, vilket kan översättas med identisk. Identitet med underbetydelsen individuell identitet syftar på möjligheten att identifiera någon som en unik individ över tid och i olika sociala sammanhang. När begreppet identitet istället syftar på kollektiv identitet är innebörden den motsatta. Här syftas det på att man söker en tillhörighet eller sin plats i samhället. I en kollektiv identitet är känslan av vi och dem väsentlig. Speciellt viktig blir vi-känslan vid stora förändringar i samhället.²⁹

När begreppet nationell identitet behandlas är det av vikt att skilja på om man gör en objektiv eller subjektiv bedömning. Ekman förklarar detta med att en objektiv nationell identitet handlar om att det på papper eller i statistiken står att ett antal människor har tysk identitet eller är tyska medborgare. Den subjektiva bedömningen koncentrerar sig istället på om personen känner sig som en tysk.³⁰ Benedict Anderson har en väldigt subjektiv syn på begreppet nation. Han anser att den nationella identiteten är något vi föreställer oss eftersom vi omöjligt kan känna alla i nationen. Om samhället är större än förtida byar och än att man kan möta alla ansikte mot ansikte är nationen något vi föreställer oss³¹.

Smith hävdar att nationell identitet är den mest fundamentala och inkluderande kollektiva identiteten. Vidare anser han att nationell identitet har en multidimensionell karaktär och han presenterar fem olika dimensioner, vilka jag presenterat i teorin³². Mary Fullbrook, även hon forskare inom nationalism med koncentration på Tyskland, presenterar två dimensioner som krävs för en nationell identitet. Dessa två är en delad myt om en gemensam historia och en känsla av ett gemensamt öde och en förutspådd framtid. Enligt Ekman är det de tidigare nämnda fyra dimensioner (gemensam historia, territorium, kultur och gemensamma politiska värderingar) som konventionellt sett kan ses som nationell identitet.³³

1.5 Forskningsläge

Begreppet nationell identitet är Världen över ett studerat begrepp. Det finns översiktligt med material kring ämnet och den nationella identiteten bland flera minoriteter i världens länder har undersökts. När det gäller forskning kring nationell identitet vid en återförening av ett land, som varit delat i två länder i fyra decennier är dock forskningen inte lika utbredd. En av forskarna kring detta är Joakim Ekman. Ekman har med sin avhandling *National identity in divided and unified Germany*³⁴ utgått från fyra dimensioner, vilka han anser vara av vikt för att en nationell identitetskänsla skall uppnås. Genom dels en litterär studie och dels en doku-

²⁸ Trost (1997) s. 119ff

²⁹ Ekman (2001), s. 73

³⁰ Ekman (2001), s. 73f

³¹ Ekman (2001), s. 78

³² Smith (1991). s. 14

³³ Ekman (2001), s. 80

³⁴ Ekman (2001)

mentation av flera kvantitativa undersökningar har han studerat hur dimensionerna historia, territorium, gemensam kultur och delade politiska värderingar påverkat den nationella identitetskänslan i ett återförenat Tyskland. I en genomgång av de olika dimensionerna var för sig har han frågat sig om problematiken i en informell återförening beror på socialiseringsteorin, vilkas anhängare hävdar att problematiken beror på att de före detta västtyskarna och östtyskarna levt helt olika liv i så många år, eller den situationella teorin som menar att den informella återföreningens svårigheter uppkommit av förutsättningar som dykt upp i takt med återföreningsprocessen. Till skillnad från min undersökning jämför Ekman hela tiden före detta Öst- och Västtyskland. Själv har jag endast fokuserat på Västtyskland.

I dimensionen historia utgår Ekman från frågorna: Om de före detta västtyskarna och östtyskarna anser att de delar en gemensam historia, och om det är rätt att prata om en gemensam historisk utveckling. För att svara på detta utgår Ekman från en rad olika undersökningar, vilka ger procentuella utslag på frågor som visar de före detta öst- och västtyskarnas uppfattningar av sin historia. En av undersökningarna visar exempelvis att västtyskarna skäms över nazihistorien samtidigt som de är trötta på att alltid bli påmind om den. Östtyskarna däremot anser sig i mindre grad vara ansvariga för nazihistorien. Ekman kommer fram till att de före detta öst- och västtyskarna har helt olika syn på sin historia och att dimensionen historia stärker socialiseringsteorin.

Dimensionen territorium undersöks utifrån frågan om de före detta öst- och västtyskarna känner sig som före detta öst- eller västtyskar eller om de känner sig som tyskar. Procentuella undersökningar visar här att 57 procent av de före detta västtyskarna år 1990 kände sig som tyskar och att procenten ökade till 60 procent år 1997. För att ytterligare undersöka frågan utgår Ekman från åtta hypoteser vilka sträcker sig från att östtyskar upplever identitetskänsla till Östtyskland till att öst- och västtyskar känner nationell identitet till Tyskland. Även dessa hypoteser stärks av olika procentuella undersökningar där frågor som om de anser sig som ett enat folk, om de känner tillhörighet till sin nation och vilka attityder de hade till enandet besvaras. Ekman kommer fram till att västtyskar och östtyskar inte är enade kring territoriell tillhörighet, men att de stödjer ett alltyskt samhälle och att de är positiva till enandet. Situationella faktorer har medfört svårigheter att känna en gemensam tysk identitet samtidigt som stödet för det alltyska samhället består.

För att få svar på om de före detta öst- och västtyskarna upplever en gemensam kultur utgår Ekman från procentuella undersökningar, vilka fokuserat på frågor som om de före detta västtyskarna anser att östtyskarna är främlingar för dem och vice versa. Denna undersökning visar att 24 procent av de före detta västtyskarna år 1994 såg östtyskarna som främlingar, vilket är en minskning med tre procent från år 1991. Till denna fråga har en uppdelning av olika åldersgrupper gjorts. Den visar att västtyskar under 45 år ser östtyskarna som främlingar i högre grad än de som är äldre. Övriga frågor man undersökt är om det finns en nationell karaktär och om före detta öst- och västtyskar upplever en gemensam nationell karaktär. Den sistnämnda frågan visar att upplevelsen av att man delar en gemensam karaktär minskat bland västtyskarna till 37 procent år 1994 från 43 procent år 1990. Ekman konstaterar att östtyskar och västtyskar inte delar en gemensam kultur och att detta dels beror på att man levt så olika liv i så många år samtidigt som att faktorer vid själva återföreningsprocessen haft en negativ inverkan på skapandet av en gemensam kultur.

Den sista dimensionen, gemensamma politiska värderingar, utgår från de före detta öst- och västtyskarnas syn på demokrati. Undersökningar visar att östtyskar har en socialistisk syn på demokrati medan västtyskarna har en liberal syn på demokrati. Detta konstaterar Ekman

genom statistik som visar på att östtyskar tycker jämlikhet är viktigare än personlig frihet i demokrati och att västtyskarna har en motsatt åsikt. Efter att ha bevisat att före detta öst- och västtyskar inte har gemensamma politiska värderingar ställer Ekman socialiseringsteorin och den situationella teorin emot varandra. Han finner här bevis på att både socialiseringen och själva återföreningsprocessen haft betydelse.

Ytterligare en svensk forskare som har undersökt begreppet nationell identitet i ett enat Tyskland är historikern Jan Shelling. I sin avhandling *Ur det förflutnas skuggor, historiediskurs och nationalism i Tyskland 1990-2000*³⁵ behandlar han frågorna om och hur det är möjligt att skapa en nationell identitet i ett återförenat Tyskland med ett sådant mörkt förflutet som Förintelsen. Han frågar sig vidare om tyskarna bör återupptäcka den nationella stoltheten efter enandet, om det nazistiska förflutna kan anses utagerat och om återföreningen kan gynna glömskan av det förflutna. Shelling skildrar politikerna och den kulturella elitens försök att skapa nationell identitet i Tyskland efter återföreningen år 1990. Han utgår från två olika skolor som var för sig hävdar att de har metoden för att uppnå nationell identitet i Tyskland. Den ena skolan anser att det förflutna måste minnas och bearbetas för att man ska kunna gå vidare, medan den andra skolan anser att det förflutna är utagerat och att man bör fokusera på normaliseringen eller att sträva efter att bli lik andra länder.

I avhandlingen lägger Shelling fram tre hypoteser, vilka han försöker bekräfta eller förkasta genom att analysera elitens diskussion och debatt kring tre fallstudier under huvudrubriken normaliseringsprojektet. Shelling har följt debatterna utifrån medias skildring. Hans huvudkälla har varit tidningar utifrån deras representativitet för de diskurser som undersöks. Diskurs och diskursformation är flitigt använda begrepp i avhandlingen och innebär sammanhang av diverse texter, uttalanden, sociala handlingar och symboliska och institutionella ritualer. Ytterligare ett begrepp är hegemoni vilket syftar till den dominerade diskursformationen. De tre hypoteserna, vilka Shelling utgår från är:

1. Historieskrivningen har under undersökningsperioden (1990-2000) varit en väsentlig arena för (re-) konstruktionen av en nationell identitet i Tyskland.
2. Normalisering kan betraktas som nav i en hegemonisk intervention, vars ideologiska funktion består i att naturalisera bestämda diskurser om Tysklands förflutna och samtid.
3. Antitotalitarism och nationalism har varit komplementära i den tyska identitetsdiskursen under 1990-talet.

Liksom Ekman jämför Shelling de före detta väst- och östtyskarnas sätt att behandla sitt förflutna. I väst har/hade man ett antitotalitärt samförstånd medan man i öst tror/trodde på en antifascistisk och demokratisk samhällsordning. För att identifiera och avgränsa normaliseringsprojektet som diskurs utgår Shelling från den debatt som utbröt till följd av Martin Walsers tacktal i Pauluskyrkan i Frankfurt år 1998, då han blivit tilldelad den tyska bokhandelsfredspris. Walser menade att det var dags att gå vidare och ifrågasatte hur länge man skulle behöva skämmas för att vara tysk. Talet möttes av stående invasioner från alla utom från ordföranden (Ignatz Bubis) för det Judiska centralrådet, som demonstrativt satt kvar. Shelling skildrar först den direkta reaktionen på talet för att sedan granska talet utifrån normaliseringsprojektet och angränsande diskurser. Tillsist berör han efterföljande debatt mellan tyskar och judar.

³⁵ Shelling (2004)

Shelling's tre fallstudier berör olika minnesorter och diskussionerna kring dessa. Den första minnesorten som granskas är Buchenwald eller den konflikt som blommat upp vid revisionen av den. Buchenwald är en plats som präglas av ett tredubbelt förflutet, då den dels varit ett koncentrationsläger, dels ett sovjetiskt interneringsläger och dels fungerat som en antifascistisk minnesplats. Shelling undersöker konflikten utifrån tre utgångspunkter där han först analyserar Buchenwald som en metafor i berättelsen om det antifascistiska DDR. Därefter berör han den oberoende historiekommisionen, som bildas i takt med att konflikten om minnesortens revision blossar upp. Till sist behandlar han de två konkurrerande minnesberättelserna där de överlevande politiska koncentrationslägersfångarna står på ena sidan och de före detta internerades antitotalitära berättelser står på den andra. Shelling konstaterar att Buchenwald, när det blev en minnesort år 1953, fungerade som en symbol för statens antifascistiska legitimitet i öst, medan det i väst inte fanns någon motsvarighet. Utvecklingen av antifascismen, efter det att SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschland- Tyska socialistiska enhetspartiet) tog makten och minnesorten endast skulle minnas de koncentrationsfångar som kämpat för antifascismen, analyseras. Därefter följer diskussionsutvecklingen av Buchenwald i kronologisk ordning från att de överlevande internerade efter åren 1989 och 1990 fick en del att säga till om till att den historiska kommissionen gjorde Buchenwald till en nationell angelägenhet där båda lägren skulle minnas med betoning på koncentrationslägen. Fallstudien avslutas med konstaterandet att man i normaliseringsprojektet enades om att antifascism som historisk bild och politisk identitet störde det nationella identitetsskapandet och därför inte skulle betonas i minnesorten.

Nästa minnesort som studeras är Neue Wache som fram till år 1990 var ett monument tillägnat offren för fascism och militarism och fungerade som en central symbol för DDR-statens antifascistiska anspråk. År 1993 beslutade dock Förbundsrepublikens regering att monumentet skulle få en ny utformning och istället bli det centrala minnesmonumentet för de tyska offren för krig och våldsherravälde. Neue Wache har ett förflutet som minnesort för ett flertal historiska epoker. Efter att dessa presenterats skildrar Shelling regeringens diskussion kring hur minnesmonumentet skulle utformas efter återföreningen. Historikers, journalisters och sakkunnigas syn på monumentet ställs mot judiska och antifascistiska gruppers synsätt. Shelling presenterar därefter utvecklingen av Neue Wache med början av att monumentet varit ett uttryck för Helmut Kohls (dåvarande förbundskanslern) historiepolitik, där normaliseringen och betoningen av ett officiellt minnesmonument i Berlin uttrycktes. Monumentet skulle ses som en tillbakablickande manifestation av en antitotalitär västtysk offerdiskurs där när man inte skulle göra någon skillnad på nazistiska gärningsmän och offer. Efter långdragna diskussioner och maktskifte enas dock partierna om minnesmonumentets vikt i att skapa nationell enighet och att monumentet var en del i normaliseringen. Man kommer därefter överens om monumentets utformning.

Den sista fallstudien behandlar diskussionen huruvida Förintelsens minnesort skulle byggas i Berlin och i så fall hur och var. Eliten hade i denna diskussion att ta ställning till om det gick/går att förmedla något som Förintelsen i en minnesort och om en minnesort inte endast skulle sänka tyskarnas nationella identitetskänsla ännu mer. Shelling utgår även här från flera utgångsvinklar och han börjar med att skildra de olika stationerna i vilka diskussionen om Förintelsens minnesmonument gick från ett privat initiativ till en nationell angelägenhet. Vidare presenteras de olika kontextualiseringarna, vilka var nödvändiga för att få avgörande acceptans från motstridiga diskurser. Judarnas förhållningssätt till monumentet skildras. Shelling återkopplar därefter debatten om monumentet till Walser-debatten där högersidans kritik mot monumentet som en orättfärdig kollektivanklagelse ställs mot vänstersidans kritik

av monumentets funktionalisering och etnisering av identitetsdiskussionen. Även i denna fallstudie får vi följa hur maktskifte påverkar synen på monumentet.

Shelling bekräftar alla tre hypoteserna i sin avhandling. Han konstaterar att Förintelsen under 1990-talet har lästs in i det återförenade Tysklands kulturella minne och att den tidigare polariseringen, av tyska nationalisternas forcerande på att glömma det förflutna på ena sidan och de postnationella Förbundsrepublikanska patrioternas fixering vid det förflutna, lett fram till ett samförstånd där man lyckats förena tyskhet med det förflutna. Det gamla Förbundsrepublikens antitotalitära samförstånd har vuxit fram till en nationalistisk syn på det förflutna, samtiden och framtiden. Han konstaterar att normaliseringen varit en motor i projektet att finna nationell identitet i ett återförenat Tyskland och att normaliseringen av nationen leder till att ett visst mått av återföreningsnationalism är oundviklig.

2 Bakgrund

Den tyska befolkningens känsla av en enad nationell identitet kan, enligt Ekman, påverkas av Tysklands faktiska historia och den före detta östtyska och västtyska befolkningens tolkning av historien.³⁶ Tyskland präglas av en mycket intensiv och händelserik historia och jag har därför valt att begränsa historien till att endast beröra det som kan ha haft/har betydelse för den nationella identitetskänslan. Jag har gått ända tillbaka till medeltiden, då det redan här fanns faktorer som kan ha medverkat till en känsla av en uppdelning av Tyskland i öst och väst. Vart och ett av de tre rikena har fått en egen rubrik. Efter det kommer ett stycke som jag har valt att kalla "Tyskland delas i DDR och BDR". Vidare har jag gett de tre historiska händelserna (murens uppbyggnad, murens fall och återföreningen) i den tyska historien, vilka fungerat som temaområden i uppsatsen, varsin rubrik. Här närmast följer en kort sammanfattning av den tyska historien där andra faktorer än konflikter och stridigheter, som kan ha medverkat till en uppdelning av nationen, tas upp.

2.1 Tysklands historia

Tysklands läge i Centraleuropa har alltid fokuserats kring de stora floderna i regionen. I början av medeltiden var det området kring Rhen i sydväst som stod i fokus. Tyska grupper emigrerade från norr under åren 200 till 500. Floden Elbe utgjorde den östra gränsen i norr och till öster om Elbe levde slaviska stammar. Under medeltiden ändrades bosättningskartan drastiskt och den tyska bosättningen expanderade österut. Grundandet av Lübeck öster om Elbe år 1158 markerade början av en stark tysk närvaro i nordöst. Kolonisationen spreds sig längst med vattenvägarna. Det dröjde inte länge till de tyska bosättningarna hade nått Oder. Fram till slutet på medeltiden nådde Tysklands område från Rhen till de baltiska sjöregionerna.³⁷

De tyska territorierna var till en början geografiskt delade, men tidigt utvecklades också politiska och ekonomiska skillnader mellan öst och väst. Städerna vid Rhen och Donau låg i centrum för ekonomisk utveckling i Europa och i närheten av stadsregionerna i norra Italien. Urbanisering var karaktäristiskt för detta område. I området i nordöst var urbaniseringen inte utvecklad. Handeln var en mycket viktig faktor till delningen mellan öst och väst. Städerna i norr (Hamburg och Lübeck) blev de två viktigaste handelscentrerna och centret för det moderna HANSA. När HANSA förlorade inflytande och betydelse under 1400- och 1500-talen, var det östra Tyskland som var mest sårbart för förändringar. De östra städerna grundades långt senare än de västra och jordbrukskulturen var inte fullt utvecklad, vilket gjorde att handeln var väldigt viktig för öst. När handeln bröts förlorade dessa städer politiskt inflytande. I slutet av medeltiden fanns det ingen dominerande stad i väst och inte ens de två största städerna Lübeck och Cologne var tillräckligt stora för att leda ett större politiskt område. Detta innebar svårigheter med ett enande av de tyska territorierna. Även kyrkan orsakade en delning av det tyska området, då den katolska kyrkan erövrade riket och territorier. Det Slaviska folket som inte dödades eller skickades iväg tvingades till att bli kristna. Detta försvagade chanserna till ett enat Tyskland.³⁸

Under 1600- och 1700-talens krig var de tyska territorierna attraktiva och framförallt lämnade det 30-åriga kriget, som följde efter den Lutherska reformen, djupa spår i det tyska landsområdet. Det politiska landskapet var fortfarande extremt uppdelat. Den västra delen kännetecknades av en politisk uppdelning och en vid utspridning av landsägare, vilket motverkade

³⁶ Ekman (2001), s. 97

³⁷ Ekman (2001), s. 100

³⁸ Ekman (2001), s. 101

möjligheterna till en stark adel att ohindrat få sin vilja fram. Till skillnad från öst kunde väst med hjälp av god ekonomi gå ohindrat igenom HANSAs nedgång. De östtyska städernas inflytande, som på grund av HANSAs nedgång försvagades, banade vägen för en inflytelserik aristokrati bland landsägare. Då städerna hade förlorat betydelse var det lite som stoppade den feodala adeln att göra vad de ville. Detta medförde att utvecklingen i öst och väst var väldigt olika. De ekonomiska skillnaderna gick hand i hand med de politiska. I väst fortsatte den uppdelade politiska situationen, medan det i öst tenderade till att centraliseras.³⁹

2.1.1 Det första riket

Det första tyska riket varade mellan åren 962 och 1806. Under åren 1138 till 1254 tillsattes en ny stor tysk dynasti och den tyska kulturen blomnade. Fredrick Barbarossa och hans trupper expanderade det tyska riket österut. Det nya imperiet hade vagt intresse för de tyska landsområdena, vilket gjorde att territorierna förblev politiskt uppdelade och styrda av ett flertal regionala och lokala prinsar. Det var inte förrän år 1512 som det talades offentligt om "Das Römische Reich Deutscher Nation" (Tyska nationens romerska rike). I början av 1700-talet påbörjades en förändring då Hohenzollern utvidgade kungadömet Preussen mot Brandenburg. Preussen hade en stark militär och fick med sig stora delar av Tyskland. Preussen utvecklade en stark byråkrati och armé, men lyckades inte med det ekonomiska. Ekonomin utvecklades inte förrän på 1900-talet.⁴⁰

Den första kungen i Preussen, Friedrich Wilhelm I, lyckades att rusta en stark armé, vilken hans tronföljare, Friedrich II, ledde när han år 1740 invaderade Schlesien. Schlesien tillhörde då Österrike. År 1756 invaderade Preussen Sachsen, vilket startade det sjuåriga kriget och när detta slutade år 1763 var Preussen större än aldrig förr och hade garanterad rätt till Schlesien. Preussen och Österrike delade på Polen och Preussen var nu Europas stormakt, med ett territorium som drog sig från Brandenburg i väst till Warszawa i öst. Även några territorium i västra delarna av Tyskland var införlivade.⁴¹

2.1.2 Det andra riket

Den franska revolutionen banade vägen för Preussen och det andra riket. Frankrike hade varit i konflikt med de stora europeiska makterna och dessa konflikter fortsatte under hela tiden som Napoleon I styrde Frankrike. År 1772 gjorde Preussen och Österrike en misslyckad attack mot det revolutionerande Frankrike. Preussen gjorde ytterligare ett misslyckat försök år 1806, vilket resulterade i att Fredrich II störtade och en början på en nedgång för Preussen. Napoleon såg hur Preussen försvagades och invaderade Tyskland, vilket ledde till att Preussen förlorade hälften av sitt rike och att nya politiska enheter skapades. Efter kriget med Napoleon kunde dock Preussen ta tillbaka det land man förlorat och efter en kongress i Vienna var det två tyska aktörer som styrde över de tyska delarna i Centraleuropa. Dessa var Hohenzollern som styrde Preussen och Habsburg som styrde Österrike. Förutom skilda politiska mål skapade Preussen och Österrike en fungerande konfederation (Deutscher Bund) mellan åren 1815 och 1866.⁴²

Under 1800-talet blev frågan om en nationell identitet, bland de olika tyska staterna, allt mer betydande. Under den här tiden var även en liberalisering av Tyskland ett hett ämne. Ett viktigt steg mot en tysk förening togs år 1834 då en tullförening skapades. Föreningen var från början ett prussianskt projekt med syfte att utveckla Preussens inflytande över Tyskland.

³⁹ Ekman (2001), s. 102f

⁴⁰ Ekman (2001), s. 103f

⁴¹ Ekman (2001), s. 105f

⁴² Ekman (2001), s. 106f

Bildandet av tullföreningen var inte tillräckligt för att tillfredsställa känslan av nationalism, men år 1848 fick liberalerna sin revolution. Från Berlin till Vienna gjorde medelklassen och de intellektuella ett försök att hinna i kapp den politiska utvecklingen i Frankrike och Storbritannien. I Frankfurt startade liberalerna en ny konstitution ämnad till en enad nation, vilken resulterade i en konstitutionell monarki i Tyskland. Efter revolutionen år 1848 blev kampen om makt inom den Tyska konfederationen intensivare.⁴³

År 1850 grundade Preussen en konstitution, vilken introducerades av Preussens kung, Wilhelm I. Wilhelm valde Otto von Bismarck som Preussen premiärminister, vilken med diplomatik och militära medel, kunde befästa Preussen genom Tyskland. Hans framgång bevitnades genom militära segrar mot såväl Danmark, Österrike och Frankrike under en tidsperiod från år 1864 till år 1871. Segrarna resulterade i en utbredning av riket och Preussen blev nu den självklara ledaren för Tyskland. År 1871 lyckades Bismarck att skapa ett enat Tyskland. Genom att provocera ett krig mot Frankrike kunde Bismarck tvinga de södra staterna att acceptera ett preussianskt ledarskap. Preussens kung Wilhelm I blev kejsare över det andra riket den 18 januari år 1871. I detta lilla Tyskland stod Preussens invånare för 60 procent av befolkningen.⁴⁴

Preussen leddes av en politisk och ekonomisk centralisering, vilket betydde att det tyska imperiet förblev bakåtriktat när det gällde politisk liberaliseringsutveckling. Tyskland var dock Europas ledande industriella makt och hade ett utvecklat socialt välfärdssystem. Även kultur och utbildning hade kommit långt. Under åren som gick arrangerade Bismarck två ganska aggressiva revolutioner för nationell och kulturell standardisering. Det var de preussianska ledarna och inte demokrater som hade enat Tyskland, och det andra riket blev starkt influerat av konservativa eller reaktionära idéer och ideal. År 1914 kom dock nya ideal där en nationell enhet prioriterades framför en individuell liberalisering.⁴⁵

2.1.3 Det tredje riket

De två världskrigen förändrade kartan över Tyskland dramatiskt. Efter att Tyskland besegrats i första kriget föll det tyska imperiet. De allierade ledarna träffades i Versailles i början av år 1919 för att bestämma framtiden för Tyskland. Praktiskt taget fick Frankrike sin hämnd och tyskarna tvingades att acceptera förnedrande fredsförhållanden. Tyskland fick betala för all skada orsakad av kriget, då nationen ensam stod som ansvariga för krigets förstörelser. Vidare tvingades Tyskland att acceptera en avmilitarisering. De territoriella förlusterna innebar inte att östra Preussen var förlorat, men Tysklands nuvarande area var modifierad. Den sköra Weimar Republiken mellan åren 1918 och 1933 ersatte det andra riket och det gjordes nu nya försök att skapa ett liberaldemokratiskt Tyskland och därmed ett "vanligt" västeuropeiskt land. Detta misslyckades grovt och år 1933 tog Adolf Hitler makten, vilket innebar att landet styrdes efter helt andra ideal.⁴⁶ Under det tredje riket, mellan åren 1933 och 1945, hade Tyskland mer makt än aldrig tidigare. Genom Hitlers expansionskrig, kom nästan hela Europa under Tysklands makt. I augusti år 1939 bestämde sig Hitler och Joseph Stalin (dåvarande ledare för Sovjetunionen) för att dela Europa mellan sig. Två år senare var dock denna pakt bruten, då Tyskland gjorde en massiv attack mot Sovjetunionen.⁴⁷

⁴³ Ekman (2001), s. 108f

⁴⁴ Ekman (2001), s. 110

⁴⁵ Ekman (2001), s. 111f

⁴⁶ Ekman (2001), s. 113

⁴⁷ Ekman (2001), s. 116

Efter det berömda slaget vid Stalingrad i februari år 1943 stod det klart att Sovjetunionen inte skulle behöva dela Europa med Tyskland. I stället blev det "antihitlersambundet" (USA, Frankrike och Storbritannien) och Sovjetunionen som delade landet mellan sig. I juli år 1943 invigdes Nationalkomitees Freies Deutschland (Fria Tysklands nationalkommitte), vilken inkluderade de tyska kommunister som senare kom att bli eliten i DDR. På en konferens i slutet av året beordrade Stalin, Franklin D Roosevelt (den tidens president i USA) och Winston Churchill (dåtidens premiärminister i Storbritannien) kommunister i Tyskland att göra planer över vad man skulle göra med Tyskland när kriget var över. DDR kom dock inte som ett resultat av hjälteaktiga strider av de tyska exilkommunisterna utan som ett resultat av Sovjets utrikespolitik mot väst.⁴⁸ De ursprungliga överenskommelserna mellan USA, Storbritannien och Ryssland om indelningen av Tyskland och Berlin i tre zoner träffades i den så kallade Europeiska rådgivande kommissionen den 12 september och november år 1944. I början av februari år 1945 hölls Jaltakonferensen där avtalen bekräftades, med den viktiga ändringen att Frankrike tilldelades en tysk ockupationszon. I juli och augusti år 1945 slöts ett avtal om att Frankrike skulle tilldelas en zon tagen från delar av USA:s och Storbritanniens zoner. Vidare fick Frankrike en del av Berlin tagen från Storbritannien. I juli 1945 besatte de tre västmakterna sina sektorer i Berlin.⁴⁹ När andra världskriget led mot sitt slut i april år 1945 var det inte bara två olika tyska arméer som möttes i slutstriden vid Elbe, utan också två helt olika ideologiska system. När dessa tyska arméer inte längre bekämpade en gemensam fiende var det ännu svårare att hitta något gemensamt mellan dem.⁵⁰

Efter andra världskriget tog en etnisk utrensning fart i Central- och Östeuropa. Det var inte bara en revansch från Sovjets soldater utan en plan från de allierandes sida, vilka hade som mål att sätta upp nya gränserna i Europa och Tyskland. Utrensningen skedde inte bara i Tyskland utan också i andra länder i Central- och Östeuropa. Den medförde att 12 miljoner civila tyskar brutalt utvisades från sina hem i de östra territorierna av det tyska riket. Den nya tyska östra gränsen drogs vid Oder och Neisse. Vidare lade Polen och Sovjet beslag på de östra delarna av Tyskland. Tyskar som levde som minoriteter i andra länder i Central- och Östeuropa tvingades också lämna sina hem.⁵¹ Kvar stod de fyra ockupationszonerna som USA, Storbritannien, Frankrike och Sovjet kommit fram till tidigare. Berlin låg mitt i Sovjets del och staden delades även den in i fyra delar. Tidigt utvecklades missämja mellan de allierade och Sovjet, då Sovjet skilde sig stort från de tre övriga länderna. Sovjet hade under ledning av Josef Stalin och kommunistpartiet ockuperat hela Östeuropa efter segern över Tyskland, vilket de västallierade protesterade starkt mot.⁵² Det kalla kriget mellan de västallierade och öst startade. Kriget fick sitt namn då inga väpnade stridigheter förekom. För att hindra människor från att förflytta sig mellan blocken bildades en järnridå av taggtråd, miner och gränsvakter.⁵³

År 1947 insåg USA:s president Harry S Truman allvaret i hotet från Sovjet och Maschallplanen blev ett resultat av detta. Planen hade som syfte att stärka västs ekonomi, men innebar också att fientligheten mellan väst och Sovjet växte.⁵⁴ Gränserna efter år 1945 skiljde sig mot gränserna innan detta. Preussens historia slutade i februari år 1947 då de allierade styrkorna upplöste det.⁵⁵ Storbritannien, USA och Frankrike ville påbörja uppbyggandet av

⁴⁸ Ekman (2001), s. 110f

⁴⁹ Grant (1998), s. 5f

⁵⁰ Ekman (2001), s. 116f

⁵¹ Ekman (2001), s. 117f

⁵² Grant (1998), s. 13f

⁵³ Grant (1998), s. 4

⁵⁴ Grant (1998), s. 15

⁵⁵ Ekman (2001), s. 120

den sönderslagna tyska ekonomin och skapa en demokratisk tysk regering. Dessa tre länders zoner innefattade två tredjedelar av Tysklands befolkning samt det mesta av den tunga industrin. Trots detta insåg de allierade det omöjliga att få med sig Sovjet. I februari år 1948 gav därför väst ut nya riktlinjer för en ny regering i väst, vilket resulterade i att öst fick en betydligt fientligare inställning till väst. I juni år 1948 införde väst en ny D-mark, vilket inte var populärt i Sovjet. Sovjet införde nu en blockad av livsmedel från Västtyskland till Västberlin. Väst lyckades dock försörja befolkningen i Västberlin genom en luftbro och i maj år 1949 erkände Sovjet nederlag och hävde blockaden.⁵⁶

2.1.4 Tyskland delas i DDR och BDR

I samma månad och år som blockaden hävdes bildades BDR (Budesrepublik Deutschland) eller Västtyskland av de brittiska, franska och amerikanska zonerna. Kristdemokraten Konrad Adenauer valdes till förbundskansler och den snabba ekonomiska tillväxten gjorde snart landet till ett av Europas rikaste. DDR (Deutsche Demokratische Republik) bildades fem månader senare av Sovjetunionen, med Walter Ulbricht i täten. Här gick ekonomin åt rakt motsatta håll. Trots att länderna återfick fullständig självständighet år 1955 jobbade 60 000 människor som bodde i Östberlin i Västberlin. Berlin blev centrum för allt spionage mellan öst och väst, då Berlin var den enda vägen där emellan.⁵⁷ Enligt överenskommelser mellan Sovjet och väst hade människor rätt att röra sig fritt mellan Öst- och Västberlin fram till augusti år 1961.⁵⁸

Efter kriget försökte den västtyska ledningen inte skapa en separat västtysk identitet, utan gjorde anspråk till att prata för alla tyskar. Denna policy behölls över åren och det stora målet var en återförening. Väst försökte bevara den historiska kontinuiteten av det före detta tyska riket, vilket inkluderade ett accepterande av dess ansvar för nazitiden. Västtyskland kom att bli det legitimerade Tyskland, medan öst sågs om en utomstående nation.⁵⁹

Även den östtyska ledningen gjorde anspråk på att de talade i intresse för alla tyskar och att de därför strävade efter en tysk återförening. De menade dock att detta var omöjligt på grund av västs politik. En återförening var, enligt dem, endast möjlig under fredliga förhållanden, vilka endast kunde uppnås om väst tog ett klart steg ifrån imperialisterna USA och lämnade NATO. Fram till dess skulle den östtyska ledningen utveckla en socialistisk och antifascistisk stat i sin del av Tyskland, vilket skulle vara vägen för en fredlig återförening. I jämförelse med Västtyskland var utvecklingen av en nationell identitet mycket mer komplicerad i Östtyskland och nationalitetsidentitetsskapandet var en viktig del i GDR:s historia. Den östtyska ledningen hade en mycket komplicerad och tvetydig relation till tysk historia och eliten erkände inte någon skyldighet för krigsbrott utförda av tyskar i det tredje riket.⁶⁰

2.1.5 Murens uppbyggnad

Under sommaren år 1961 steg spänningen i Berlin och den östtyska regering, som svurit på att stoppa utvandringen till väst, satte natten mellan den 12- och 13 augusti år 1961 stopp på den enda flyktvägen från Östtyskland. Under denna natt dundrade tunga lastbilar, lastade med Vopos eller Grepos (gränspolis), genom Östberlin och placerade sig på strategiska platser vid gränsen mellan Öst- och Västberlin. Taggtrådar och betongstolpar sattes upp vid gränsen. När människor vaknade på morgonen och förstod vad som hänt skedde sammandrabbningar

⁵⁶ Grant (1998), s. 16ff

⁵⁷ Grant (1998), s. 19

⁵⁸ Grant (1998), s. 5

⁵⁹ Ekman (2001), s. 51

⁶⁰ Ekman (2001), s. 53

vid Brandenburger Tur. Västberlinare kastade sten på östtyska vakter, vilka svarade med vattenkanoner. Vidare försökte människor att ta sig över hela dagen och 100-tals lyckades. Fyra dagar efter det att gränsen stängts började den beryktade muren att byggas. Muren blev då 2,4 meter hög. Människor var desperata att ta sig över gränsen och gränsvakterna beordrades att skjuta skarpt på dem som försökte ta sig över muren. Muren blev en nyckelsymbol för det kalla krigets uppdelning av Europa. Det var helt stängt mellan öst och väst fram till julen år 1963, då befolkningen i väst fick möjligheter att besöka öst. Under 60-talet stärktes muren och blev 4,9 meter hög med en dödsremsa på 91 meter.⁶¹ De som lyckades gå över gränsen från öst på 1960-talet sågs direkt som medborgare i väst.⁶²

2.1.6 Murens fall

År 1970 besökte Willy Brandt (förbundskansler i Västtyskland sedan år 1969) Östberlin. Besöket blev historiskt, då han var den första västtyska ledaren som besökte DDR. Vidare resulterade besöket i att gränsen mellan öst och väst luckrades upp något i form av att exempelvis telefonsamtal tilläts mellan länderna. För ett besök i Östtyskland krävdes ett dagsvisum samt att man var tillbaka innan midnatt. År 1971 blev Erich Honecker Östtysklands ledare, vilken trots stor delaktighet i murens uppförande var positiv till att förbättra relationerna till väst. Följande år erkände sig öst och väst som två stater, vilket var tydligt när de två länderna skrev på medlemskap i FN.⁶³ Delningen av Europa sågs nu som definitiv. Även kommunismen såg oslagbar ut, trots de tjeckiska studenternas försök att liberalisera regimen år 1969 (Pragvåren). Sovjetunionen kunde lätt slå ner dessa stridigheter, men svårare var det med polackernas strejker och upplopp. Polackernas missnöje mot det sovjetiska styret mynnade ut i att den självständiga fackföreningen Solidaritet bildades år 1980. Denna fackförening samordnade en strejk. Även denna strejk kunde dock Sovjet slå ner, men kommunismen hade nu visat att den var sårbar.⁶⁴

Under 1980-talet gick ekonomin allt sämre i Sovjetunionen och när Michail Gorbatsjov år 1985 blev Sovjets nya ledare var hans största mål att reformera det sovjetiska systemet och att effektivisera kommunismen. Vägen dit var, enligt honom, en större öppenhet när det gällde information och yttrandefrihet och delvis fria val samt förändringar för att organisera ekonomin bättre. Reformen släppte loss oväntade kritiska krafter mot kommunismen bland det sovjetiska folket. När Sovjetunionen blev allt svagare såg Ungern och Polen sin chans till att avskaffa kommunismen. Även de östtyska kommunistledarnas ledning försvagades och de fick motvilligt ge tiotusentals tillstånd att resa till andra öststater som Polen, Tjeckoslovakien och Ungern.⁶⁵ Under hela sommaren år 1989 strömmade tusentals östtyskar till Ungern. Även gränsen emellan Ungern och Österrike släpptes fri, vilket innebar att tiotusentals östtyskar härigenom kunde ta sig över till väst. Totalt emigrerade 200 000 personer under de första åtta månaderna år 1989. Samtidigt kunde en motståndsrörelse (Neues Forum) för första gången organiseras inom Östtyskland. Neues Forum ville utveckla någon form av socialdemokrati, fria val, frihet, fria resor och att Stasi skulle avskaffas. Rörelsen kunde gå långt, då den skyddades av kyrkan. Den inspirerade tusentals östtyskar att gå med i dess gatudemonstrationer.⁶⁶ Den 9 oktober demonstrerade över 100 000 människor i Leipzig mot den östtyska regimen. Regimen planerade motstånd, vilket dock drogs tillbaka i sista minut och kommunisterna insåg nu att reformkravet inte gick att stoppa.⁶⁷

⁶¹ Grant (1998), s. 28

⁶² Ekman (2001), s. 52

⁶³ Grant (1998), s. 30

⁶⁴ Grant (1998), s. 35f

⁶⁵ Grant (1998), s. 37f

⁶⁶ Grant (1998), s. 40f

⁶⁷ Grant (1998), s. 42

Sovjetunionen insåg att det enda sättet att rädda kommunismen var att avsätta Honecker, vilket gjordes den 18 oktober. Den nya ledaren blev nu Egon Krenz. Det var dock inte mycket Krenz kunde göra och då en halv miljon människor demonstrerade i centrala Östberlin den 4 november gav Krenz med sig på kravet att tillåta resor ut ur landet från och med den 10 november. Man skulle få utresevisum på begäran. När den kommunistiske tjänstemannen Gunter Schabowski, den 9 november, i en presskonferens på ett förvirrat sätt nämnde att människor nu var fria att resa till väst vandrade människor mot Berlinmuren för att kontrollera om detta verkligen var sant. Gränsvakterna, som inte fått några instruktioner, började låta människorna passera. Vid midnatt gav Krenz order om att öppna gränsen. Veckan efter murens fall passerade cirka tre miljoner östtyskar över gränsen till Västberlin, men muren utgjorde alltjämt en internationell gräns och kommunisterna styrde i Östtyskland. Det kommunistiska sammanbrottet i Europa stod dock inte att hejda och Krenz avgick den 6 december. Krenz efterträdare, Manfred Gerlach, blev landets första icke-kommunistiska statsöverhuvud. Två veckor senare ändrade Socialistiska enhetspartiet som hade styrt Östtyskland i 40 år sitt namn till Demokratiska socialistpartiet. Frihet och demokrati blev partiets nya hörnstenar. Den 1 juli år 1990 byttes den östtyska ostmarken ut mot den västtyska D-marken och den 3 oktober samma år blev Tyskland återigen en enad nation.⁶⁸

2.1.7 Återföreningen

Den 9 november år 1989 revs muren mellan öst och väst och den 3 oktober 1990 var Tyskland formellt enat. Med tiden visade det sig dock att ett informellt enat Tyskland skulle bli ett svårare mål. Återföreandet innebar en förändring av i praktiskt taget hela den sociala och politiska miljön tyskarna var vana vid samtidigt som enandet förtydligade skillnaden mellan öst och väst. Europa var delad i två delar med en demokratisk väst del med starka band till USA och en socialistisk öst del, med starka band till Sovjetunionen.⁶⁹

⁶⁸ Grant (1998), s. 43

⁶⁹ Ekman (2001), 15ff

3 Resultat

I resultatdelen sammanfattas och presenteras varje person för sig. Presentationerna av informanterna utgår från intervjuerna och därav är nothänvisning, vid varje citat, överflödigt. Informanterna är uppdelade i tre grupper, vilka består av två informanter som tillhör den äldre generationen och är födda under mitten av 30-talet, två informanter från en generation som är födda på 50-talet och två informanter som är födda under mitten av 70-talet och tidigt 80-tal. Varje presentation, av informanterna, har fokuserats kring Ekmans fem dimensioner på nationell identitet. Dimensionerna, som begrepp, omnämns först i de sammanfattningar som följer efter att samtliga informanter presenterats. Först sammanfattas den äldre generationens upplevelser kring nationell identitet, därefter den mellersta generationen och till sist den yngsta generationen.

3.1 Intervjuer med informanter från den äldre generationen

3.1.1 Antony

Antony var 27 år gammal när muren mellan Öst- och Västberlin, år 1961, byggdes. Bygget beskriver Antony som: "[...] helt oväntat och inte särskilt upplyftande." Han berättar om en helt ofattbar känsla när taggtråd och stora tanks dök upp över en natt. Det är med tårar i ögonen han berättar om hur människor desperat tog sig över gränsen, medan det ännu var möjligt. Han upplevde att situationen i Berlin lugnat ner sig efter att västberlinarna under åren 1948 och 1949 klarat av en blockad från Ryssland, och bygget av muren kom därför helt oväntat. Det är med triumf han berättar om hur framförallt amerikanerna, efter att Ryssland stängt av all import av varor, flugit över dag och natt med varor och sådant som man inte kunde få fram i Västberlin och att "[...] vi kunde besegra dem med gemensamma krafter". Murens uppbyggnad tog väldigt hårt på Antony, som sett och hjälpt till att bygga upp Berlin efter andra världskriget. Vidare har han varit med om ett krigsslut där tyskarna kämpade med sina sista krafter för att vinna kriget. Detta trots att alla visste att slaget var förlorat. Antony berättar att de kämpade av rädsla för att bli nerskjutna om man inte lydte Hitlers order om att vinna kriget samt av rädsla för ryssarna. Antony berättar:

Jag var tolv år gammal när kriget led mot sitt slut. Jag hade fått lära mig att skjuta och annat man behövde för att ge sig ut i strid. Alla män var dödade, skadade eller ute i strid så det var oss barn man hoppades på. Jag hann aldrig bli utskickad innan kriget var slut, men det jag fick se hemma var tillräckligt. Hela dagar och nätter hördes bombningar och vi bodde nästan hela tiden i skyddsrum. När ryssarna kom in i Berlin dog många tyska och ryska män. Man hann inte ens begrava alla och man försökte gräva ner dem så gott man kunde. Jag glömmer aldrig hur det stank av döda människor.

Antony berättar om hur många fruar hackat bort murbruk från tegelstenar för att kunna använda dessa för att bygga nya hus när männen kom hem. Vidare berättar han om hur kvinnorna, barnen och de gamla fått lida fruktansvärt när de var ensamma hemma och ryssarna kom. Kvinnorna blev våldtagna och de som gjorde motstånd blev skjutna. Tyskarnas förmåga att tillsammans bygga upp Berlin efter det fruktansvärda som hänt ser han som "[...] en stor hjälteinstans av tyskarna."

Några större direkta förändringar till följd av muren kan Antony inte erinra sig, men han upplevde det som att alla fick det svårare med tiden. En förändring som drabbat honom, som lokal busschaufför, var att vägar och bussturer ändrades, då det "[...] plötsligt stod en mur i vägen". Han tror att förändringarna i väst var knappa i förhållande till de i öst. Från det att muren byggdes till dess att muren revs år 1989 har Antony inte besökt Östtyskland, vilket han

förklarar med att man: "[...] krävde pengar i form av vägsatser, avgifter och inträde för att åka till Östberlin. Det hade vi varken råd eller lust till. Det var ju ingen cirkus vi skulle besöka." Eftersom Antony inte besökt Östberlin och att han från det att muren byggdes var för gammal för att gå i skolan vet han inte mycket om Östberlin. Det han vet är sådant han fått reda på efter det att muren rivits och det han visste om öst innan landet delades. Han har dock sett stora skillnader i samhället när före detta Västberlin återigen blev Berlin. Kriminalitet och tempot i Berlin har, enligt Antony, ökat avsevärt sedan Berlinmuren revs och han är helt övertygad att man inte kan förstå hur det var i före detta öst genom att se hur landet såg ut när muren öppnades.

Antony glädde sig oerhört när muren revs och han ger en målande beskrivning av vad han gjorde och kände. Antony berättar:

Jag var vid Brandenburger Tor klockan tolv på natten när muren öppnades. Det var en konstig känsla att, efter så många år, gå genom muren in i Östberlin. I Östberlin möttes vi av ett ungt par som gav oss 15 östtyska D-mark, så att vi kunde köpa oss något att dricka. Våra pengar hjälpte oss inte i Öst. Ingen kan föreställa sig vilka känslor jag och min fru då kände. Både hon och jag grät när muren revs bit för bit.

Händelsen med de 15 östtyska D-marken gjorde att Antony kände sig om främling i sin egen stad. I sitt eget land fungerade inte längre hans pengar. Murens fall innebar återigen nya turer med bussen, men den här gången för att ta folk över gränsen och därför, enligt Antony, mer angenäma förändringar. Förutom förändringar i arbetet upplevde Antony inga större direkta förändringar. Han minns tiden efter murens fall som "[...] väldigt trevlig och lycklig och människor började prata sig samman mycket snabbare än vad jag kunnat föreställa mig." Han glädde sig över att man äntligen skulle kunna resa utanför Berlin och att man inte skulle behöva vara rädd för att inte bli insläppt igen. En stor motgång med återföreningen var dock den, av Antony förutspådda, följande höga arbetslösheten och det totala sönderfallet av ett redan vacklande näringsliv.

Antony deltog även vid den formella återföreningen mellan Öst- och Västtyskland och berättar enligt följande om sina upplevelser:

Jag och min fru var vid riksdagen tillsammans med tusentals människor. Jämte oss stod två ryssar i sina uniformer. Den var en oerhört stark känsla när männen tog av sig sina mössor under det att den tyska nationalsången spelades. Både jag och min fru fällde en tår.

Antony hade, till skillnad från den höga arbetslösheten, inte förutspått att "[...] de äldre före detta DDR-medborgarna än idag har så svårt att hantera återföreningen och att de inte kan förstå att demokratin inte ser ut som den demokrati de hade förut".

Idag känner sig Antony med bestämdhet som en tysk och definitivt inte som en före detta västberlinare. Detta trots att det fortfarande finns skillnader mellan före detta öst- och västberlinare. Anthony berättar att:

Klyftan mellan öst- och västberlinarna, framförallt hos de äldre, är större och bredare än vad vi anammat tidigare. Det beror på att vi haft så olika eller skilda uppfostran och att vi levt så olika liv. Under livets gång kommer dock sprickan att långsamt, långsamt minska. När vår generation inte längre finns kommer hela sprickan att försvinna.

Några ytterligare förväntningar har Antony inte av återföreningen, utan hävdar att Tyskland och dess medborgare nu måste arbeta med det de påbörjat tillsammans. Han säger att de tyska medborgarna tillsammans måste arbeta för att minska den höga arbetslösheten och få igång ett fungerande näringsliv. Vidare anser han att man måste sluta fokusera på vem eller vad som gjort att situationen har blivit som den är och att man istället bör kämpa för att få en bättre situation. Idag anser han att "[...] det är allt för mycket gnäll och ingen som gör något."

3.1.2 Anna

Anna föddes år 1936 och var 25 år gammal när muren byggdes. Hon var då gift och hade en dotter. Familjen bodde tillsammans i Västberlin. Den natten då muren byggdes var dock inte Anna i Berlin utan i Västtyskland på behandling. Enligt utsagor från Annas dotter, åkte Anna en gång om året på behandling efter traumatiska händelser hon varit med om vid krigsslutet. Hennes dotter berättar om hur fruktansvärt Anna, som nioåring haft det vid krigets slut. I slutet av kriget bombades det oerhört mycket i Berlin och under de värsta bombningarna sökte Anna och hennes syskon skydd i deras hus källare. En speciell händelse, som tog Anna väldigt hårt, var när hon och hennes lillebror och lillasyster sökt skydd i källaren och huset börjat brinna. Anna tvingades då ta ett syskon under varsin arm och praktiskt tagit springa ut ur elden och på så sätt rädda sina syskon. Anna har därefter lidit av svaga nerver och därför skickats på olika behandlingar för att "vila" upp.

Anna hörde om muren "[...] på kvällen när tv:n sattes på. Min första tanke var att nu kommer jag aldrig mer tillbaka till Berlin. Efter ha tänkt över situationen en stund kom jag fram till att de måste låta oss komma tillbaka och vi kom ju tillbaka." Muren kom helt utan förvarning och Anna medger att hon inte alls hade åkt utanför muren om hon vetat vad som skulle hända. När muren väl rests förstod hon att "[...] muren alltid skulle stå där och att den skulle stanna för alltid." Anna märkte inga omedelbara förändringar i takt med att muren byggdes, då hon inte hade "[...] några släktingar kvar i Östberlin och därför innebar muren inga större förändringar för mig." Under murens tid besökte Anna Östberlin en gång, då hon ville se sin mormors gamla hus. Tillsammans med sin far åkte hon därför till Östberlin. Anna berättar att de åkt direkt till huset och att de inte tittat något särskilt på Östberlin. Eftersom hon inte hade några släktingar i livet i öst besökte hon aldrig mer Östberlin. Hon vet inget om före detta Östberlin eftersom hon inte gått i skolan efter det att muren byggdes. Hon vill dock ingenting veta om landet. Hon säger att de i öst varit förtryckta i alla år som muren funnits och att landet styrts av Ryssland. Bristen på släktingar och vänner i öst gjorde att hon inte upplevde några förändringar, mellan åren 1961 och 1989, orsakade av muren utan att "[...] vi arbetade på och levde våra liv och de i öst levde sina liv."

Anna hade inga som helst förväntningar eller förhoppningar på sin levnadssituation eller landets utveckling när det stod klart att muren skulle rivas. Öppnandet av Brandenburger Tor följde Anna på TV. Känslan kring murens öppnande beskriver hon enligt följande:

Jag gladdede mig över att de människor som nu efter så många år kunde återförenas. Det måste ha varit en fantastisk känsla för dem att äntligen få ses igen. Vidare måste det vara skönt för dem som fastnade på fel sida. De var ju de som jobbade i Östberlin och som plötsligt inte fick resa tillbaka till sin boplats i Västberlin eller tvärt om. Jag hade dock inte någon speciell känsla eftersom jag inte hade någon som levde i öst.

Vid tiden mellan murens fall och återföreningen hade Anna hunnit blivit sjukpensioner efter en olycka och bodde då ensam med sitt barnbarn. Hennes man hade sedan två år tillbaka dött. Anna berättar att hennes levnadssituation inte på något sätt förändrats vid murens fall, då hon "[...] levt hela tiden i Västberlin och där hände det ju inte så mycket." Det enda som hände

var att hon fick tillbaka sin mormors hus. Huset gav hon till sin dotter, då hon kände att hon inte hade någon glädje av det. Huset hade tagits över av östtyskarna efter att muren byggdes och var väldigt förfallet när de fick det tillbaka.

Annas minne av den formella återföreningen vid riksdagen i Berlin återger hon enligt nedan:

Jag vet inte var jag var då, men jag var inte vid riksdagen. Jag måste ha varit hemma. Jag kan inte beskriva min känsla eftersom jag vet så lite om det. Jag har ingen aning faktiskt. Jag vet knappt vilken dag det var. Kan inte säga det på rak arm...vilken dag det var alltså.

Anna betonar än en gång att hon i och med återföreningen glädde sig över de människor som äntligen kunde vara tillsammans igen, men att hon inte hade någon särskild känsla då hon ju inte hade några släktingar på andra sidan. Hon glädde sig inte särskilt över återföreningen då det "[...] var självklart för mig. Lika plötsligt som den byggdes så revs den eller lika fort som den kom försvann den."

Eftersom Anna inte hade några som helst tankar kring återföreningen hade hon inga förväntningar kring den och kan därmed inte svara på om återföreningen gått som hon väntat sig. Hon anser inte att det spelar någon större roll att en återförening kom till. Anna känner sig idag som en tysk och det har hon gjort hela tiden. Hon ser ingen skillnad mellan östberlinare och västberlinare utan menar att "Vi alla är ju människor." Inte heller mellan västtyskar och östtyskar kan hon se någon skillnad.

Anna är inte på något sätt insatt i politiken och anser inte att Tyskland ska kämpa åt något speciellt mål, utan att varje människa har mål att sträva efter. Det här med att människor tillsammans ska kämpa mot ett gemensamt mål begriper hon inte och hon anser att man ändå inte i slutändan får det man vill. Hon säger att "[...] demokrati finns inte idag och har ingen som helst betydelse för mig."

3.2 Intervju med informanter från den mellersta generationen

3.2.1 Bernt

Bernt var fem år gammal när muren mellan Öst- och Västberlin byggdes och han har levt den största delen av sitt liv med muren som något naturligt. Bernt berättar att han "[...] är upp- vuxen med muren och den var helt normal för mig. Under tiden insåg jag dock att vi var inspärade." Det värsta med muren var, enligt Bernt, att man tvingades åka genom muren och Östtyskland när man ville ut ur Berlin och att det därmed var ett komplicerat och riskfullt projekt att åka på semester. Trots att han levt under hela murens 29-åriga existens har han endast en gång besökt Östberlin. Om det enda besöket säger Bernt att han "[...] ville se Östtyskland, men det föll mig verkligen inte i smaken och därför åkte jag aldrig mer dit". Anledningen till att han inte trivdes i Östberlin var att han hela tiden kände sig bevakad. Bernt visste, under den tiden, inte mycket om Östtyskland och han hade läst minimalt om detta land i skolan. Tysklands historia var inte Bernts favoritämne i skolan, trots att Tyskland "[...] egentligen har en väldigt imponerande historia under stormaktstiden, men så har vi sådant i historien vi inte vill komma ihåg. Det minskar ju intresset en del. "Under åren 1961 och 1989 har han inte märkt av några förändringar i Berlin." Detta förklarar han med att:

Jag var fortfarande lite för liten för att koncentrera mig för sådant och sedan under min lärlingstid, som var under den tiden, så var jag inte Berlin och intresserade mig inte alls för hur det gick i Berlin. Det var helt enkelt inte min grej. Frågor kring landets utveckling har jag blivit intresserad av först på senare år.

Några förväntningar på vad murens fall skulle innebära hann han av förklarliga skäl inte bygga upp, då muren revs helt oväntat under kort tid. Känslorna när det stod klart att muren var historia beskriver han enligt följande:

När jag förstod att muren var riven blev jag inte rädd men hade en olustighetskänsla. Jag undrade hur det skulle gå med miljön och arbetsfrågan. Risker var ju stora att arbetslösheten skulle bli stor. Alla i DDR hade ju haft jobb och nu helt plötsligt försvann en massa jobb för dem och de skulle börja konkurrera med oss om att få jobb.

Trots oron över innebörden av murens fall gladde sig Bernt när muren revs och när man firade detta vid Brandenburger Tur. Bernt berättar att han var tvungen att jobba natt under natten detta hände, men att han hade följt det på tv under hela natten och att de som jobbade hade diskuterat det i flera timmar. Bernt medger att han trots att han sett det på tv hela natten inte kunnat begripa att muren höll på att rivas. Det hade gått flera dagar innan han intalat sig att det faktiskt hade hänt och han berättar att han "[...] i huvudtaget inte haft det i tankarna att det verkligen kunde hända". När muren föll, hade Bernt sedan två månader jobbat på sitt nuvarande jobb som väktare. Han säger sig inte ha upplevt några omedelbara personliga eller samhälleliga förändringar efter murens fall. Två veckor efter murens fall hade han åkt in i Östberlin och Bernt vittnar om en helt ny frihetskänsla av att bara kunna visa upp sitt visum och åka över.

Vid den formella återföreningen mellan Öst- och Västtyskland var Bernt i Spanien och läste, först tre dagar senare, om återföreningen. Bernt har dock hört Helmut Kohls tal om att föreningen skulle gå snabbt och att det endast krävdes några år tills att öst- och västtyskarna skulle ha lika levnadsstandard. Detta löfte betvivlade Bernt starkt eftersom "[...] Östtyskland var i sådan kaus och helt ur funktion, så det var ju omöjligt att det skulle vara uppbyggt under några år".

Förhoppningarna kring återföreningen var att allt skulle bli bra igen och att "[...] vi verkligen skulle bli ett tyskt folk". Vidare gladde sig Bernt över att de i öst fick ett friare liv, men upplevde ingen större förändring för egen del. Återföreningen var dock inte vad han förväntat sig beroende på att återföreningen kommit för snabbt. I stället skulle man, enligt Bernt, väntat ett par år med återföreningen och därmed fått ett bättre resultat. Bernt hade väntat sig att "[...] människor kommit lite närmare varandra". Vidare berättar han att det fortfarande i många människors huvud är öst och väst. Detta tror han beror på att människor i öst inte, under en längre tid, vågat säga vad de ville och att detta lever kvar än idag. Med utgångspunkt av detta är de från före detta öst mindre öppna än de i väst och Bernt upplever att östberlinarna fortfarande är rädda att det straffar sig att säga vad man tycker. Ytterligare en stor skillnad mellan öst och väst är att lönen fortfarande är betydligt högre hos dem som är från före detta Västtyskland. Återföreningen är, enligt Bernt, ännu inte klar och det kommer att dröja ett bra tag till alla kan känna sig som tyskar.

Bernt känner sig varken som en tysk eller västtysk idag, utan som en europé. En tysk är enligt honom "[...] ärlig och gillar att jobba. Är punktlig och arbetar gärna och väldigt målinriktat." Den synen på tyskar har troligtvis, enligt Bernt, suddats ut idag. Han menar att folket blir allt mer individualiserade, vilket innebär att det mindre och mindre märks vilken nation man kommer ifrån. Han känner inte att han kan påverka politiken, mer än vid val av politiker. De politiker som väljs kan dessutom, enligt Bernt, visa sig ha helt andra planer än vad man trott. I och med återföreningen har arbetslösheten ökat i takt med att den sociala säkerheten minskat. Det är någon han tycker att tyskarna ska jobba med. Han anser att man ska jobba för

sakfrågor istället för ideologier och partier eftersom människor är mer individualiserade och inte längre kan stoppas in i ett fack. Om man istället fick ta ställning i olika sakfrågor skulle nog intresset för politik öka. Idag tycker han själv att han inte kan hitta något parti som passar honom och därför ”[...] struntar jag mer eller mindre i politiken.”

3.2.2 Bianca

Bianca föddes år 1956 och var, liksom Bernt, endast fem år när muren byggdes. Hon säger att hon då var ”[...] för ung för att förstå innebörden av muren som byggdes”. När hon väl kunde förstå dess innebörd, var den något självklart, då den rests sedan långt tillbaka. Bianca upplevde inte några förändringar efter det att muren rests, då ”Muren var något som stod där och som skulle stå där”. Hon berättar att många människor hoppades att muren någon gång skulle falla, men inte så tidigt”. Bianca gick igenom muren en gång mellan åren 1961 och 1989. Hon ville vid 17 års ålder se sin gammelmormor gamla hus, som ligger vid gränsen till Östberlin. För att ta sig dit var hon tvungen att passera muren. Efter detta besök upptäckte hon små bläckprickar i passet eller visumet, vilket krävdes för att ta sig genom muren. Prickarna var placerade oregelbundet på flera sidor i passet. Bianca uppfattade prickarna som en hemlig kod och hon vågade därefter inte passera muren fler gånger. Hon säger dock att Östberlin inte hade något som lockade henne. Varför Bianca inte tyckte om Östberlin är tydligt nedanstående citat:

Folket fick ju inte säga vad de tyckte om politiken offentligt. De var ju livrädda för att säga fel saker. Sedan fick de ju inte köpa vad de ville. De fick exempelvis inte köpa vita handskar till deras konfirmation. Kaffe fick man ju köpa, men det var jätte dyrt. Det fanns ju väldigt lite av dom varorna, så det är klart att de var dyra. Sedan fanns det andra saker som också var väldigt dyrt. Västberlinare med ett visum kunde handla i Östberlin, då man kunde växla sina D-mark. Östtyskarna tog ju gärna emot västerländsk valuta. Vissa saker var väldigt billiga för västberlinarna. Det värsta måste dock vara att de inte fick resa var de ville.

Bianca anser dock att det fanns vissa bra saker med Östberlin och ett exempel är att man, enligt Bianca, gjorde väldigt mycket för barnen där. Hon tillägger dock att allt som gjordes styrdes politiskt. Allt hon vet om Östtyskland har hon fått reda på genom TV, då man inte tagit upp det i skolan. Tysklands historia innan murens fall tyckte hon var intressant i skolan. Problematiken kring landets historia uttrycker hon enligt följande:

Jag tycker det är synd att Tysklands historia hela tiden ska förknippas med världskriget och Hitlers snedsteg. Det finns ju så mycket bra Tyskland har gjort också. Vi har ju också orsakat mycket av Världens utveckling. Det är som med Hitler. Vi tänker ju bara på det enda dumma han gjort. Vi glömmer ju att han gjorde mycket bra också. Han ligger ju till exempel bakom uppbyggandet av vårt motorvägsnät. Dessutom är det hela tiden synd om våra motståndare, men vi led ju väldigt mycket vi också. De kan ju bara se hur min mamma hade det.

När det stod klart att muren skulle rivas hoppades Bianca på att ”[...] det Kalla kriget skulle sluta och att alla skulle kunna leva fredligt tillsammans”. Bianca såg när muren revs på tv, då hon inte tycker om när många människor samlas på ett ställe. Glädjen var stor när muren föll och hon glädde sig över att helt fritt kunna åka över till före detta Östtyskland och se sig om. Murens fall innebar ingen omedelbar förändring för Bianca. Vid tidpunkten bodde hon med sin son hos sin mamma. Långt senare märkte hon dock en stor förändring när det gällde företagen. Murens fall innebar att många företag lämnade Berlin eller till och med lämnade landet. Den firma Bianca jobbat på slog exempelvis igen sin verkstad i Berlin och flyttade till Holland. Detta innebar att Bianca ”[...] blev arbetslös och tvingades söka ett nytt arbete efter 16 år på firman, vilket inte var särskilt lätt”. Under året mellan murens fall och den formella

återföreningen upptäckte Bianca, inga större förändringar. Att en återförening mellan före detta Öst- och Västtyskland skulle ske efter murens fall såg hon som något självklart. Hon uppmärksammade därför inte den formella återföreningen och vet inte vad hon gjorde den kvällen. Bianca har, eftersom hon inte såg eller hörde något om återföreningen, inte hört Helmut Kohls tal. Han är dock ingen politiker Bianca har något förtroende till och hon betonar att "[...] Kohl inte hade med den att göra utan att det var människorna från Ungern och människorna i öst som gick på gatorna och demonstrerade för frihet". Kohls hävdande att återföreningen skulle gå lätt vill Bianca inte ta ställning till. Hon säger dock att "Återföreningen satte griller i huvudet på människor och många var rädda för förändringar. Det var klart för mig att det skulle krävas tid innan muren i människors huvuden, även skulle rivas." Trots att hon hoppas på att människor skall kunna leva fredligt tillsammans kan hon konstatera att det kommer ta tid, då vissa människor fortfarande lever som om muren stod kvar.

Eftersom Bianca är född i Tyskland känner hon sig idag som en tysk och inte som en västtysk. Bianca menar att hon "[...] föddes ju i Tyskland och då måste jag ju vara en tysk. En som föds i Frankrike är ju fransman trots att han flyttar till Holland." Helst skulle hon dock titulera sig som en europé, då hon "känner" sig som en sådan. En tysk är för Bianca en som är född i Tyskland och har tyskt medborgarskap. Trots det menar hon att det finns vissa skillnader mellan före detta öst- och västtyskar. En tydlig skillnad är att hon upplever att östtyskarna är snålare och att de jämför priser på allt innan de köper det. Anledningen till detta tror hon är att man tvingats snåla för att klara sig i före detta Östberlin. Övriga skillnader förklarar hon med att "[...] man ju måste ha påverkats av att ha bott i ett land i flera år. Även om man är en fransman så blir man ju påverkad av det landets kultur som man bor i... som till exempel han som flyttade till Holland." Dessutom lever, som skrivet, muren kvar i människors huvuden, enligt Bianca.

Bianca anser att återföreningen gått mycket sämre än hon önskat, vilket hon tror beror på att statsmän och politiker endast återförenat länderna för att tjäna pengar. En återförening som endast kom till av ett ekonomiskt intresse kan aldrig, enligt Bianca, leda fram till något bra. Man skulle ha låtit återföreningen ta lite längre tid. Trots det gläder sig Bianca åt att det kalla kriget förhoppningsvis är över och att de före detta östtyskarna äntligen kan leva fritt. För östtyskarna har, enligt Bianca, mycket blivit bättre efter återföreningen. Exempel på områden som förbättrats är: levnadsstandard, social säkerhet, möjlighet att påverka och informations-tillgänglighet. I väst är det mycket som liknar det som var innan murens fall, men möjlighet till utbildning och arbetsfrågan har, liksom i före detta öst, blivit sämre. En försämring som hon uppmärksammat de senare åren, men som kanske inte har med muren att göra är tyskarna är fruktansvärt rädda för att vara stolta över sitt land och att man "[...] så fort man hänger upp en tysk flagga antas vara nazist." För att intresset för politik ska öka måste man få kunna vara stolt över sitt land och vilja landets bästa. Först då kan man, enligt Bianca, jobba med gemensamma mål som att minska arbetslösheten och minska hotet från mellanöstern.

3.3 Intervjuer med informanter från den yngsta generationen

3.3.1 Carl

Carl är född år 1976 och var 13 år gammal när muren mellan Öst- och Västberlin föll. Efter murens fall märkte han inga förändringar, då han under den tiden "[...] hade andra saker i huvudet än förändringar i Berlin eller Tyskland att koncentrera sig på." Han förklarar varför han inte uppmärksammat några förändringar i följande meningar:

Mitt stora mål var vid den tidpunkten att ta examen och därefter skaffa mig en utbildning. Det var min dåvarande situation och då spelade det ju inte så stor roll att muren var riven.

Det viktiga för mig var att sluta skolan, få en utbildning och senare få ett arbete. Jag hade inte tid att tänka på ekonomi, säkerhet eller hur arbetsituationen skulle ändras.

Carl anser att hans liv varit bra under tiden muren var rest, vilket han uttrycker i följande mening: ”Mitt liv var egentligen bra som det var skulle jag säga.” Vidare berättar Carl att han [...] levde i min egen lilla värld och allt som hände utanför den Världen var för mig oviktigt. Jag hade min lekplats och min boll och allt var i sin ordning.” Trots det vittnar han om hur han med nyfikenhet och spänning undrat vad som hände på andra sidan muren. Carl minns att “[...] man ville veta vad som fanns på andra sidan och vad som hände på andra sidan”. Man hade ju inte varit så långt utanför Berlin så man undrade ju vad det var där ute.” I skolan har man pratat en del om före detta DDR, men han “[...] kan inte återge det 100-procentigt eftersom det var så länge sedan det skedde.” Det han minns är att människor i före detta Östtyskland inte fick säga vad de ville, tycka vad de ville och framför allt inte säga emot något de inte höll med om. Tysklands historia i helhet var han inte särskilt intresserad av och säger sig kunna väldigt lite om landets historia. Rikena och världskrigen är det enda han kan en del om.

När Carl helt oväntat fick se muren rivras på tv kände han bara glädje över en ökad rörelsefrihet. Han vittnar om en obeskrivlig känsla när han på tv såg hur folk samlade bitar, från den rivna muren, för att ha som souvenirer. Carl tror att medborgarna i Tyskland snabbt var tillfreds med den nya situationen och den rörelsefrihet och frihet det innebar. Han tror dock att folket ganska snart insåg att det också medförde negativa förändringar när det till exempel gällde tillgång till arbete, försämrade levnadsstandard och sämre bekvämligheter. När det gäller arbetsituationen vill han dock inte skylla allt på återföreningen, men samtidigt konstaterar han att arbetslösheten hela tiden ökar och att det till stor del beror på att företag lämnar Tyskland. Företagens förflyttningar kan, enligt Carl, sättas i samband med murens fall. Carl tycker varken att återföreningen gått bättre eller sämre än väntat utan han “[...] levde och lever mitt liv i takt med att återföreningen pågick. Jag hade inga positiva eller negativa känslor kring det.” Samtidigt berättar han att de före detta västtyskarna fått lämna stora bidrag till före detta Östtyskland. Denna skattliknande utgift som de tyska medborgarna fått betala för en uppbyggnad av öst och för en likvärd standard i hela Tyskland har, enligt Carl, lett till irritation. Detta tror han har bidragit till “[...] återföreningen inte gått så smidigt som politikerna förutspådde”. Carl tycker det är bra att man genom dessa pengar kunnat öka standarden för tyskarna, men irriterar sig samtidigt på att han fortfarande tvingas betala. Han berättar att de blivit lovade att de från och med murens fall, genom sina löner, skulle betala i 10 år framåt, men att man inte slutat betala ännu. Avdraget från lönen märks, enligt Carl, vid löning och han känner en viss hopplöshet då betalningarna löper på i obestämd tid.

Carl visar en likgiltig inställning till återföreningen. Han säger att han redan var [...] glad över att Tyskland var ett land, men någon riktig glädje för återföreningen hade jag väl inte riktigt vid den tiden. Det var en likgiltig känsla.” Samtidigt som han inte direkt gläder sig över återföreningen vill han inte ha det som förr. Hans förhoppningar var att återföreningen skulle öka levnadsstandarden för alla, att medborgarna skulle kunna använda friheten bättre och att det skulle vara en nystart för alla tyskar. Han glädde sig över att människor, som inte haft frihet, äntligen fick vältra sig i friheten. Helst skulle han vilja att man levde vidare som om muren fortfarande var rest. Han avslöjar att han inte engagerat sig eller tänkt så mycket kring återföreningen, då den inte i någon större omfattning påverkat hans liv. I nästa mening säger han dock att [...] murens fall påverkade alla, men om det var till det positiva eller negativa... jo, jag vill nog säga att det var mer till det positiva då man fick lära känna nya människor och lära sig saker från andra människor.” Han berättar att han, efter murens fall, fått två eller tre nya klasskamrater som tidigare bott i före detta Östtyskland, men som flyttat till före detta Västberlin. De där eleverna “[...] berättade om sina erfarenheter och det tror jag ha påverkat

mig som människa.” Till de positiva följderna av murens fall hör att friheten blivit större och till de negativa hör att arbetslösheten ökat. Carl berättar att han diskuterat med flera före detta östtyskar kring, återföreningen, och att de sagt att:

De hellre skulle vilja ha det som de hade det förr när muren fanns. De ville ha friheten att kunna röra sig vart man ville, men insåg tyvärr inte konsekvenserna av vad återföreningen skulle innebära. De fick frihet, men frihet till vad? Hade man vetat det man vet idag, tror jag inte man hade velat riva muren.

I grund och botten känner sig Carl som en tysk. Han anser dock att gränserna mellan länderna suddas ut mer och mer och att det idag ”[...] inte finns någon typiskt tysk”. Han anser inte att man kan fastställa om man är en tysk eller en öst- eller västtysk, då det vore samma sak som att jämföra en polack med en svensk och en tysk och därmed försöker hitta vem som är bättre än den andra. Själv skulle han ”[...] vara lika tillfreds med att vara en svensk, fransman eller en holländare.” Carl berättar att en tysk för några år sedan hade karaktärsdraget av att vara flitig, vilket inte finns idag. Han kan inte säga att en tysk idag är flitigare än en fransman eller någon från något annat land. Han anser inte att det finns någon direkt klyfta mellan den före detta öst- och västtysken. När han de närmaste åren varit utomlands har han märkt att medborgarna, i de land han besökt, inte gjort någon skillnad mellan före detta öst- och västtyskar. Själv ser han, eller åtminstone har han sett, en liten skillnad i saker som fordon och packning, då ”[...] de från väst har mycket finare bilar och husvagnar. Sedan har vi mycket finare och mer packning.” Carl menar att klyftan på levnadsstandarden mellan före detta öst- och västtyskar minskat och att sådana saker som fordonsskillnader idag är nästintill omöjliga att se. På Carls jobb, på en rakbladsfabrik, jobbar alla med samma förmåner. Där är det helt omöjligt att se om man jobbar med en före detta öst- eller västtysk. På Carls jobb är dock de flesta mellan 30- och 50 år gamla. Bland den äldre generationen kan man, enligt Carl, se skillnader som att ”[...] de äldre östtyskarna är något mer artiga och lågmälda än västtyskarna. Man hör aldrig en äldre östtysk skryta om sig själv.”

Carl är förutom ekonomi- och arbetslöshetsfrågan nöjd med situationen i Tyskland, men han känner inte att har möjlighet att påverka den om det skulle vara något han inte varit nöjd med. Det enda han kan påverka är sin egen livssituation och det är en mentalitet han anser vara tydligt bland många tyskar. Det är, enligt Carl, tydligt att man ”[...] tänker på sig själv och skiter i andra, men om någon gör något fel då är man genast där och dömer.”

3.3.2 Conrad

Conrad föddes nio år innan muren revs och har under dessa år levt med denna som något självklart. Under större delen av Conrads liv har dock muren varit ett minne blott och han ser det nu som något självklart att muren inte har någon som helst formell betydelse. Han anser inte att murens vara eller icke vara har påverkat honom på något sätt. Conrad säger att muren, under de år han var tillräckligt gammal för att uppfatta murens existens, var ”[...] något normalt för mig.” Han har ett flertal gånger varit och besökt sin mormor och morfar i Östberlin. Om Östberlin säger han att han ”[...] tyckte det var bra att livsmedel var så billigt, men jag tyckte inte om att min mormor och morfar inte kunde besöka mig”.

När så muren helt oväntat föll gladdes det honom, då hans mormor och morfar äntligen kunde besöka honom. Själva återföreningen har han inte upplevt eller ens sett på TV, då han var för ”[...] liten då och låg och sov”. Kring återföreningen, eller tiden mellan murens fall och återföreningen, har Conrad inga reflektioner att dela med sig av. Han var under den tiden för ung för att se innebörden av sådana historiska händelser. I skolan var dock historia ett av hans favoritämnen och han tycker ”[...] det var och är spännande och höra vad min mormor, mor-

far och farmor och farfar varit med om. Det är rätt svårt att förstå att vi har varit en stark nation. Idag får man ju ibland skämmas för att man är tysk.” Conrad har starka minnen från den dag, då det började två före detta östtyskar i klassen. Han minns hur han, som om de kom från ett annat land, nyfiket lyssnade på vad de hade att berätta. Precis som vem som helst nykom de snabbt in i klassen och det tog inte långt tid innan de var som vem som helst. Conrad förklarar att:

Vi upptäckte ganska snart att det inte var något konstigt med dem. Det var två tvillingbröder från Östberlin. De pratade ju tyska och kunde ju spela fotboll som alla andra barnen. Det enda jag tänkte på var att de var lite tysta och att de var väldigt snälla mot läraren. De sa aldrig emot läraren och när vi hade diskussioner i klassen sa de inte mycket. Man har ju hört att de har haft en betydligt strängare uppfostran än oss.

Conrad anser att tiden efter murens fall är betydligt bättre än den då muren fortfarande var rest, eftersom det inte är meningen att människor skall hållas fångade som om de vore några fångar i sitt land. Vidare berättar han dock att möjligheten att få ett arbete minskat sedan återföreningen och det är det enda han anser vara en negativ följd av murens fall.

Idag känner sig Conrad som en tysk och med en tysk menar han en som bor i Tyskland och en person med ett sådant pass. För honom har alla i Tyskland varit tyskar oavsett om de bott på den ena eller den andra sidan av muren. Trots det anser han att ”[...] det alltid kommer att finnas öst- och västtyskar och öst- och västberlinare” Anledningen till att han tror det är att de alltid på något vis kommer att bli påmindas om att de varit två länder. Det är ju ingenting man glömmer precis som man aldrig kommer att glömmer Tysklands historia med Hitler som ledare.

Conrad tror att de tyska politikernas lösningar på arbetslösheten och den sociala säkerheten är de två viktiga frågorna som folket tar hänsyn till när de går för val. Conrad tycker de viktigaste frågorna är att ”[...] minska arbetslösheten och se till att vi ungdomar kan få en bra utbildning och senare få jobb. Det är något jag tänker titta efter när jag ska rösta.”

3.4 Upplever den äldre generationen nationell identitet och varför/varför inte?

Gemensamt för Antony och Anna, som tillhör den äldre generationen och är födda i mitten av 1930-talet, är att de präglats av en historia med fruktansvärda händelser under krigets slut. Skillnaden är att Antony, till skillnad mot Anna, gärna pratar om vad han varit med om även om han främst ger en generell bild av tyskarnas historia. Han berättar med stolthet hur han varit med och byggt upp Tyskland efter kriget. De hemspheter Anna varit med om får jag reda på av Annas dotter. Det enda Anna nämner om krigstiden är att hon årligen gått på behandling för att orka med efter kriget. Det är en sådan behandling hon varit på när muren eller gränsen, byggdes eller anlades över en natt. För både Antony och Anna kom muren helt oväntat. Antony kände en stor sorg och Anna en rädsla för att hon inte skulle komma tillbaka till Västberlin. Då Anna kom tillbaka anser varken hon eller Antony att muren påverkat deras liv förutom att Antony menar att alla fått det sämre med tiden. I vardagslivet var det endast Antonys resor som busschaufför, som ändrades drastiskt. Gemensamt för de båda är att de vet väldigt lite om Östberlin, då de inte gått i skolan efter att muren byggdes och därför inte fått någon undervisning om detta. Anna är den enda som varit i Östberlin av de båda. Anledningen till att hon var där var endast för att se sin mormors hus. Hon berättar att hon inte tittat särskilt på östsidan utan att hon endast koncentrerat sig på att ta sig till huset. Antony förklarar att han inte varit i Östberlin av två anledningar och att dessa är att han inte hade råd att åka dit och att han inte var särskilt intresserad. De har nöjt sig med sitt territorium i Västberlin.

Trots att muren inte påverkat Antonys eller Annas liv något nämnvärt gladde sig de båda, när muren föll, för människor från öst som äntligen fick träffa släkt och vänner i väst. Intresset för natten då murens föll skiljer de båda åt. Antony engagerade sig både känslomässigt och fysiskt både vid murens fall- och återföreningen. Han berättar gripande historier om när han deltagit vid de två händelserna. Ett starkt minne är hur han känt sig som en främling i sitt eget land, när han vid murens fall besökte Östberlin och inte kunde använda sina pengar för att handla i öst. Anna däremot tittade på murens fall på tv:n, men gladde sig inte särskilt för egen del, då hon inte hade någon släkting i öst. Återföreningen såg hon inte ens på tv, då hon ansåg att murens fall redan bringat det roliga. Upplevelserna av följderna av murens fall och återföreningen skiljer dem också åt. Antony menar att kriminaliteten ökat och att arbetslösheten ökat i takt med att näringslivet förfallit när muren revs. Eftersom Anna hela tiden bott i Västberlin och det där, enligt henne, inte förändrats så mycket efter murens fall, har hon inte uppmärksammat några större förändringar.

Det är för både Antony och Anna självklart att de idag är tyskar och inte västtyskar och att de därmed känner en nationell identitet i Tyskland. Deras åsikter kring om de idag ser någon skillnad mellan västtyskar och östtyskar eller västberlinare och östberlinare skiljer sig dock åt. Det finns, enligt Antony kulturella skillnader mellan väst- och östtyskar och han hävdar att det beror på att man levt så olika liv i flera år. Han anser dock att det är ett övergående fenomen och att skillnaderna kommer att försvinna i takt med att den äldre generationen dör ut. Han häpnas över att de från före detta Östtyskland har svårt att hantera återföreningen, då han vid murens fall förvånade sig över hur snabbt folk pratade sig samman. Anna tycker sig inte märka någon skillnad mellan före detta öst- och västtyskar utan menar att alla är människor. För henne finns det alltså ingen speciell västtysk kultur.

I den sista av Ekmans dimensioner ”gemensam politik” skiljer sig Annas och Antonys åsikter stort. Anna anser inte att man har något gemensamt att kämpa för och att det inte är någon idé då ingen får vad de vill ändå. Antony däremot anser att alla gemensamt måste jobba vidare med att få igång politiken och tillsammans jobba för viktiga frågor som arbetslösheten. Han anser att det idag gnälls för mycket och att man borde göra något åt problemen istället.

3.5 Upplever den mellersta generationen nationell identitet och varför/varför inte?

Bernt och Bianca tillhör den mellersta generationen är båda födda år 1956. Gemensamt för dem är att de växt upp med muren som något normalt och självklart, med den skillnaden att Bernt med tiden kände sig inspärrad. Båda besökte, under murens varaktighet, Östberlin varsin gång. Ingen av dem var särskilt imponerade och bestämde sig för att inte åka dit mer. Vidare förknippas en gränsöverträdelse med rädsla av dem båda. Anledningen till att Bernt inte gillade staden, var att han hela tiden kände sig bevakad. Han säger att en passage genom muren var både komplicerad och riskfull. Förutom allt det negativa Bianca hört om Östberlin på tv, bestämde hon sig för att inte åka över fler gånger, då hon efter besöket upptäckte en, enligt henne, hemlig kod i sitt pass. Hon vågade därefter inte passera muren fler gånger. Bianca har en klar bild över allt det negativa som hände i Östberlin, samtidigt som hon uppmärksammat en positiv sak som att man gjorde mycket för barnen i öst. Det har hon hört på tv. Varken hon eller Bernt har lärt sig något väsentligt om Östberlin i skolan. Intresset för Tysklands historia som skolämne varierar en del. Bernt var inte särskilt intresserad av landets historia, då Tyskland, trots stormaktstiderna, har saker som tyskarna inte kan vara stolta över och som minskat hans intresse. Bianca däremot var väldigt intresserad av Tysklands historia, men tycker det är synd att landet liksom Hitler bara förknippas med det dåliga man gjort sig skyldigt till, trots att man har mycket att tacka Tyskland och Hitler för.

Bernt och Bianca gladda sig när det helt oväntat stod klart att muren skulle rivas. Båda följde murens fall på tv, då Bernt tvingades jobba och Bianca inte tycker om att vistas i stora folksamlingar. Förutom glädje hade Bernt en olustighetskänsla när det gäller miljö- och arbetsfrågan. Han befarade att murens fall och återföreningen skulle innebära en hårdare konkurrens om arbetena. Det var dock inget Bianca oroade sig över, men istället något hon fick erfar då återföreningen, enligt Bianca, innebar att många företag lämnade Västberlin och i många fall Tyskland. Det företag Bianca jobbat på flyttade utomlands och hon tvingades söka nytt jobb. Den formella återföreningen mellan Öst- och Västtyskland hade låg intressnivå för båda två. Bernt var i Spanien och fick inte förrän tre dagar senare höra om återföreningen. Bianca vet inte vad hon gjorde den dagen och förklarar sitt låga intresse med att det för henne var självklart att länderna skulle återförenas när muren fallit.

Någon omedelbar förändring efter återföreningen kan varken Bernt eller Bianca erinra sig om. Båda hade förhoppningar om att människor skulle leva fredligt tillsammans och att framförallt att de före detta östtyskarna skulle få ett friare liv. Bernt hade även förhoppningar om att de skulle bli ett tyskt folk och Bianca hoppades att det kalla kriget skulle vara över och att hon fritt skulle kunna åka över till Östtyskland och se sig om. Båda är dock besvikna på återföreningen och menar att det är långt kvar till återföreningen är avslutad. De anser att muren fortfarande lever kvar hos många. De är båda överens om att detta beror på att återföreningen gått för fort och att resultatet hade blivit mycket bättre om man väntat ett par år eller låtit återföreningen gå lite saktare. Enligt Bianca beror det dåliga resultatet också på att statsmän och politiker endast återförenat länderna av ekonomiskt intresse. Återföreningen har dock, enligt Bianca, lett till många positiva saker för de före detta östtyskarna och Bernt vittnar om en frihetskänsla när han efter en månad efter murens fall utan problem kunnat besöka öst.

Det finns enligt Bernt och Bianca fortfarande skillnader mellan före detta väst- och östtyskar. Båda hävdar att detta beror på att de levt så olika liv i flera år. Skillnaden mellan en öst- och en västtysk är enligt Bernt, att östtyskarna är mindre öppna än västtyskarna, vilket han tror beror på att de så länge inte vågat säga vad de tycker och tänker. Vidare ser han en skillnad i att de före detta östtyskarna fortfarande tjänar sämre än västtyskarna. Bianca tycker att östtyskarna verkar vara väldigt mer ekonomiska eller sparsamma än de före detta västtyskarna och hon tror det beror på att det haft det betydligt kämpigare i före detta Östberlin.

Både Bernt och Bianca vill idag titulera sig som européer. Bernt känner sig varken som en västtysk eller tysk och anser att det beror på att vi mer och mer individualiseras och att det idag är svårt att se från vilket land man kommer. En tysk var tidigare, för honom, en som var ärlig och gillade att jobba, en som var punktlig och målinriktad. Det är dock något han anser har försvunnit allt mer. Bianca vill, som skrivet, helst titulera sig som europé, men anser att hon är tysk då hon är född i Tyskland. En tysk är för Bianca någon som är född i Tyskland och har tyskt medborgarskap. En som är född i ett annat land, men har bott hela sitt liv i Tyskland, kan dock bete sig som om han/hon vore en tysk.

Inför Tysklands framtid anser Bernt att det är viktigt att man gemensamt arbetar för sakfrågor och inte så mycket för ideologier och partier. Då arbetslösheten ökat och den sociala säkerheten minskat anser Bernt att man måste jobba med detta. I nuläget engagerar han sig inte i politiken, vilket han tror beror på att han inte hittat något parti för honom. Skulle man satsa på sakfrågor skulle han dock engagera sig. Bianca tror att avsaknaden av politiskt engagemang beror på att man idag skäms för att vara tysk och att man inte kan hitta några gemensamma mål om man inte vill landets bästa. Om man inte skulle bli förknippad med nazist för att man

var stolt över sitt land tror hon att man skulle kunna jobba med viktiga frågor som arbetslöshet och hotet från mellanöstern.

3.6 Upplever den yngre generationen nationell identitet och varför/varför inte?

Gemensamt för Carl och Conrad, som är födda i mitten av sjuttioalet och början av 80-talet, är att de var barn när muren föll år 1989. Ingen av dem har därför gjort några större reflektioner kring vad som hänt i landet vid murens fall. De har båda växt upp med muren som något självklart, även om de anser att de var för små att förstå dess innebörd. Conrad har flera gånger varit i Östberlin och hälsat på sin mormor och morfar. Östberlin förknippade han med något positivt, då han fick besöka sin mormor och morfar och för att allt var mycket billigare i före detta öst. Däremot tyckte han inte om att hans morföräldrar inte fick besöka honom. Carl har, trots att han är fem år äldre än Conrad, däremot aldrig besökt Östberlin. Han berättar därför att han, trots att han haft det bra i före detta Västberlin, varit nyfiken på vad som hände på andra sidan. Det han vet om före detta Östtyskland har han lärt sig i skolan. Det var dock länge sedan, så det enda han kommer ihåg är att de före detta östtyskarna varit förtryckta. Tysklands historia i övrigt är han inte särskilt insatt i då det inte varit något som intresserat honom i skolan. Detta tillskillnad från Conrad som tyckte Tysklands historia var intressant i skolan. Han är imponerad av Tysklands storhetstid samtidigt som han ibland skäms. Han fick inte lära sig något speciellt om hur det fungerade i Östtyskland under det att muren fanns, då han var för liten. Carl och Conrad har starka minnen av när före detta östtyskar börjat i deras respektive klass efter det att muren fallit. De berättar båda om hur de nyfiket lyssnat på vad de nya klasskamraterna hade att berätta om hur de levde. Conrad beskriver det som om att det var som någon från något annat land börjat i klassen. Han berättar att det inte dröjt länge tills dess att de var med i gänget, då de ju pratade tyska. En skillnad var dock att de var lite tystare och artigare mot läraren. Carl tror att de före detta östtyskarna, som börjat i hans klass, påverkat honom som människa.

Lika självklart som att muren stod där när det var små, lika självklart är det idag att den inte finns. När Carl, på tv, fick se muren rivas kände han glädje över en ökad rörelsefrihet. Han berättar om en obeskrivlig känsla när han såg hur människor samlade delar av den rivna muren för att ha som souvenirer. Han tror att människor snart var tillfreds med den nya situationen men att man snart insåg de negativa effekterna, så som tillgång till arbete och försämrade levnadsstandard, av murens fall. Conrad var enligt honom allt för liten för att märka några förändringar i takt med murens fall förutom att hans mormor och morfar nu kunde besöka honom och att han fick nya klasskamrater. Inte heller återföreningen har han några minnen av eller tankar kring. Carl hade heller inga känslor kring återföreningen utan levde sitt liv som vanligt. Han berättar att han redan glatt sig åt att muren fallit och att Tyskland var ett land, men någon riktig glädje för återföreningen kände han inte. Samtidigt vill han inte ha det som förr. Idag irriterar han sig på att de fortfarande betalar pengar till staten för att man ska restaurera före detta Östtyskland och för att öka standarden i hela Tyskland. Denna skattliknande avgift tror han har medfört att återföreningen inte gått så bra som många politiker förutspått. Hans förhoppningar var att återföreningen skulle öka levnadsstandard för alla och att friheten skulle öka för dem som inte haft någon. Själv skulle han ha velat leva som om muren fortfarande var rest. Återföreningen har dock gett honom mycket i form av att han träffat mycket nya människor. Både Carl och Conrad ser den höga arbetslösheten som en negativ effekt av återföreningen. Carl berättar om samtal han haft med före detta östtyskar, som hade velat ha kvar muren om det vetat vad dess fall innebar. Conrad är däremot klar över att tiden efter murens fall är betydligt bättre, eftersom han inte anser det vara meningen att människor skall hållas som fångar i sitt land.

Både Carl och Conrad känner sig idag som tyskar. Carl anser dock att gränserna mellan länderna suddats ut och att det inte finns någon typisk tysk idag. Han anser inte att man kan fastställa om man är en tysk eller öst- västtysk. Det är enligt honom som att jämföra en polack med en svensk. Förr hade en tysk karaktärsdraget av att vara flitig, men det är inget han ser idag. För Conrad är en tysk en som bor i Tyskland och en som har landets pass. För honom har alla i Tyskland varit tyskar för honom oberoende av vilken sida av muren de bott. Carl och Conrad ser idag små kulturella skillnader mellan väst- och östtyskar. Carl menar dock att den enda skillnaden man kan se är bland den äldre generationen. Han anser att de äldre före detta östtyskarna är något mer artiga och lågmälda än västtyskarna. Vidare anser han dem mindre skrytiga. Förr såg han skillnader mellan före detta öst- och västtyskar när det gällde utrustning på semestrar. Conrad tror att det alltid kommer att finnas öst- och västtyskar och öst- och västberlinare, då de alltid kommer att bli påmind om att de varit två länder.

När det gäller dimensionen ”gemensam politik” anser Carl att det är tydligt att man idag inte är så fokuserad kring en gemensam politik utan att man tänker mer på sig själv och struntar i andra så länge någon inte gör något fel. Det tror han beror på att folk inte känner att de kan påverka. Conrad tycker däremot att de tyska politikernas lösningar på arbetslösheten och den sociala säkerheten är de två viktiga frågorna som folket tar hänsyn till när de går för val. Själv är han dock inte tillräckligt gammal för att rösta, men när han blir det tänker han rösta på det parti som gör mest för att minska arbetslösheten och mest för att hjälpa ungdomar att få jobb.

4 Avslutande diskussion

Tysklands händelserika historia och den formella och informella återföreningen har varit och är ett hett ämne bland historiker och andra forskare runt om i Världen. I samband med detta har även begreppen nationell identitet och nationalism varit aktuella. Forskning har bedrivit utifrån olika infallsvinklar så som Jan Shelling's koncentration på hur Tysklands förflutna inverkat på återföreningen samt tyskarnas nationalitetskänsla. Han har koncentrerat sig på elitens diskussioner och tappra försök att skapa en nationell identitet i Tyskland. Andra forskare har använt sig av olika teorier på vad som krävs för en känsla av nationell identitet och "testat" dessa på tyskar och före detta öst- och västtyskar. Joakim Ekman tillhör en av de forskare som sist omnämnts. Han har i sin tur hämtat inspiration från Anthony D. Smith. Ekman har liksom jag, istället för eliten, fokuserat på folket. Det som skiljer honom från min undersökning är att han jämför före detta öst- och västtyskars åsikter och att han använder sig av undersökningar av kvantitativ art. Jag har istället fokuserat mig på sex informanter från Västberlin. Ekman utgår från fyra dimensioner, vilka han anser vara av vikt för att uppnå en nationell identitetskänsla. Utifrån vilka dimensioner som har haft störst betydelse anser han sig kunna avgöra om den informella återföreningen varit problematisk på grund av att Öst- och Västtyskland styrts helt olika i fyra decennier eller om det är själva återföreningsprocessen som pekat på olikheterna mellan öst och väst. De fyra dimensionerna Ekman utgått från är: Historia, territorium, gemensam kultur och delade politiska värderingar. Jag har, liksom Ekman, undersökt vilka av dessa fyra dimensioner som påverkat mina informanters känsla av nationell identitet. De tillhör tre generationer och jag har studerat likheter och skillnader mellan dessa.

Gemensamt för samtliga intervjuade, i min undersökning, är att de idag inte känner sig som västtyskar. Ekmans studier visar på procentuella undersökningar där 57 procent av de före detta västtyskarna år 1990 kände sig som tyskar och procenten ökade till 60 procent år 1997. Mina informanter från den äldre generationen anser det vara självklart att man istället för västtysk känner sig som tysk. Den mellersta generationen vill hellre titulera sig som européer än tyskar. Bernt förklarar detta med att det idag är svårt att se vilket land man kommer ifrån och att kännetecknen för en tysk idag försvunnit allt mer. Bianca anser trots allt att hon är tysk då hon är född i Tyskland och har ett sådant medborgarskap. Den yngsta generationen känner sig idag som tyskar. Carl anser dock att gränserna mellan länderna suddats ut och att det inte finns någon typisk tysk idag. Conrad menar att en tysk är en som har ett tyskt pass och bor i landet. För honom har alla i landet varit tyskar oberoende av vilken sida av muren de bott.

Jag kan konstatera att mina informanter åtminstone känner sig mer som tyskar än före detta västtyskar och att den informella återföreningen lyckats. Den återstående frågan är nu vilken eller vilka av Ekmans dimensioner som bidragit till den nationella identitetskänslan. En känsla av en gemensam historia är, enligt Ekman, av vikt för en nationell identitetskänsla. Även Shelling anser att historieskrivningen mellan åren 1990 och 2000 varit en väsentlig arena för (re-) konstruktionen av en nationell identitet i Tyskland. Den äldre generationen av dem som intervjuats till min uppsats har präglats av en historia med fruktansvärda händelser under krigets slut. Antony pratar gärna om vad han varit med om och är stolt över att han varit med och byggt upp Tyskland efter kriget. Anna däremot vill inte prata om vad hon varit med om förutom att hennes upplevelser lett till att hon årligen åkt på behandling. Om Östtyskland har de inte lärt sig något, eftersom deras ålder innebär att de inte gått i skolan efter det att muren byggts. Den mellersta generationens upplevelser av en gemensam historia präglas av vad de lärt sig i skolan. Varken Bernt eller Bianca säger sig ha lärt sig något väsentligt om Östberlin i skolan. Intresset av Tysklands historia som skolämne varierar en del. Bernt intresserade sig inte särskilt av Tysklands historia då landet, trots stormaktstiderna, har ett förflutet som

tyskarna inte kan vara stolta över. Bianca däremot var väldigt intresserad av Tysklands historia och tycker det är synd att landet liksom Hitler bara förknippas med det hemska man gjort sig skyldig till. Shelling utgår, i sin avhandling från Martin Walsers tacktal då han blivit tilldelad den tyska bokhandelns fredspris. Walser menade att det var dags att gå vidare och ifrågasatte hur länge man skulle behöva skämmas för att vara tysk. Utifrån detta utgick normaliseringsprojektet där man skulle arbeta med att likna andra länder och inte bara förknippas med sitt förflutna. Även bland den yngre generationen skiljer sig intresset för Tysklands historia stort. Carl är inte särskilt insatt i historien, då det inte varit något som intresserat honom i skolan. Conrad tyckte däremot att Tysklands historia var intressant i skolan. Han är imponerad av Tysklands storhetstid samtidigt som han ibland skäms. Varken Carl eller Conrad har lärt sig särskilt mycket om hur det fungerade i Östtyskland när muren fanns, men båda har nyfiket lyssnat på vad de före detta östtyskarna, som börjat i deras klasser, haft att berätta om livet i öst.

Ekman anser att känslan av ett gemensamt territorium har betydelse för den nationella identitetskänslan. Han kommer fram till att öst- och västtyskar inte är enade kring territoriell tillhörighet, men att man stödjer ett alltyskt samhälle och att man är positiva till enandet. För både Antony och Anna, som tillhör den äldre generationen, kom muren helt oväntat. Antony kände en stor sorg medan Anna en rädsla för att hon inte skulle komma tillbaka till Västberlin. Båda är överens om att muren inte påverkat deras liv, men Antony menar att alla fått det sämre med tiden. Deras vardagsliv har inte påverkats av murens uppbyggnad mer än att Antonys turer som busschaufför ändrats. Intresset för Östtyskland har varit knapphändigt hos Antony och Anna. Antony har överhuvudtaget inte varit i Östtyskland med anledning av bristande ekonomi och intresse. Anna har varit där en gång, men endast för att besöka sin mormors hus och knappast av intresse för landet. Trots att muren inte påverkat deras liv glädde de sig båda när muren föll. Engagemanget kring murens fall och återförningen skiljer sig dock stort. Anna var inte särskilt engagerad medan Antony berättar gripande berättelser om sina upplevelser när han vid de två stora händelserna varit på plats.

Den mellersta generationen har växt upp med muren som något normalt och självklart, även om Bernt kände sig inspärrad. Båda har besökt Östberlin varsin gång, men inte varit särskilt imponerade och därför bestämt sig för att inte åka dit mer. En gemensam anledning till att de inte besökt öst igen är att de upplevt en rädsla vid gränsöverträdelsen. Både Bernt och Bianca glädde sig när det helt oväntat stod klart att muren skulle rivas, och de följde av olika anledningar murens fall på TV. Bernt kände förutom glädje en olustighetskänsla, vid murens fall, när det gällde miljö- och arbetsfrågan. Ingen av dem följde eller hade något intresse för återförningen. Bernts farhågor när det gällde arbetena införlivades för Bianca som blev av med sitt jobb när det företag hon jobbade för flyttade utomlands. Varken Bernt eller Bianca upplevde någon omedelbar förändring efter återförningen.

Den yngre generationen växte upp med muren som något självklart även om de anser att de var för små att förstå dess innebörd. De reflekterade inte kring vad som hände i landet vid murens fall, då de var för unga. Conrad har flera gånger varit i Östberlin och hälsat på sin mormor och morfar och förknippar därför Östberlin med något positivt. Till det positiva hör också, enligt Conrad, att allt var mycket billigare. Han tyckte dock inte om att hans morföräldrar inte fick besöka honom. Carl besökte aldrig Östtyskland, men var nyfiken på vad som hände på andra sidan. Lika självklart som att muren stod där när de var små, lika självklart är det idag att den inte finns. Conrad menar att han varit för liten för att märka några förändringar när muren föll förutom att hans mormor och morfar nu kunde besöka honom och att han fick nya klasskamrater. Detsamma gäller återförningen. Carl såg murens fall på tv

och kände glädje över en ökad rörelsefrihet och att Tyskland återigen var ett land. För återföreningen kände han dock ingen speciell glädje, samtidigt som han inte vill ha det som förr. Återföreningen har gjort att han träffat mycket nya människor, men han tycker inte om att han tvingas betala en extra avgift för återbyggandet av landet. Vidare ser såväl Carl som Conrad den höga arbetslösheten som en negativ effekt av återföreningen. Carl skulle vilja leva som om muren fortfarande fanns, medan Conrad anser att tiden efter murens fall är betydligt bättre. Detta med anledning av att han inte anser att det är meningen att människor skall hållas som fångar i sitt land.

En känsla av en gemensam kultur är, enligt Ekman, en tredje faktor för att uppnå nationell identitet. Alla utom Anna i den äldre generationen anser att det fortfarande finns skillnader mellan före detta öst- och västtyskar. Anna menar att alla är människor och att det inte finns någon speciell västtysk kultur. Antony menar dock att det finns kulturella skillnader, vilka han tror beror på att man levt så olika liv i flera år. Han tror att det är ett övergående fenomen och att skillnaden kommer att försvinna i takt med att den äldre generationen dör ut. Det förvånar honom att de före detta östtyskarna har så svårt att hantera återföreningen.

Den mellersta generationen är besviken på återföreningen och menar att det, på grund av att återföreningen gått för snabbt, är långt kvar till att den är avslutad. De anser att muren fortfarande lever kvar hos många. De är överens om att det fortfarande finns skillnader mellan öst- och västtyskar och anser att det beror på att de levt så olika liv i så många år. Båda förknippar skillnaderna med den ekonomiska standarden. Bernt anser att östtyskarna fortfarande tjänar sämre, medan Bianca menar att östtyskarna verkar vara mer ekonomiska eller sparsamma, då de haft det kämpigare i före detta Östtyskland. Bernt anser också att de före detta östtyskarna är mycket mindre öppna än västtyskarna.

Den yngre generationen ser små kulturella skillnader mellan öst- och västtyskar. Carl menar att det idag endast är bland den äldre generationen man kan se det. De är mer lågmälda och tysta och mindre skrytiga. Den tidigare skillnaden, när det gäller de före detta öst- och västtyskarnas packning på semestern, är idag borta. Conrad anser att man även kan se skillnader bland den yngre generationens öst- och västtyskar och berättar att de före detta östtyskarna, som börjat i hans klass, var lite tystare och artigare mot läraren. Samtidigt menar han att de inte dröjde länge till dess att de var med i gänget. En påskyndande faktor till detta var att de pratade tyska. Han tror att det alltid kommer att finnas öst- och västtyskar och öst- och västberlinare, då de alltid kommer att bli påmindra om att de varit två länder. Ekman konstaterar att östtyskar och västtyskar inte delar en gemensam kultur och att detta dels beror på att man levt så olika liv i så många år samtidigt som att faktorer vid själva återföreningsprocessen haft en negativ inverkan på skapandet av gemensam kultur.

Delade politiska värderingar är, enligt Ekman, av vikt för att uppnå en nationell identitetskänsla. Han bevisar i sin avhandling att före detta öst- och västtyskar inte har gemensamma politiska värderingar och att både socialiseringen och själva återföreningsprocessen haft betydelse för detta. Alla utom Conrad, som är från den yngre generationen, anser att man idag inte kämpar åt samma håll. Conrad anser att arbetslösheten och den sociala säkerheten är två viktiga frågor som folket tar hänsyn till när det är val. Det är åtminstone något han kommer att titta på när han får rösta. De som menar att man inte kämpar åt samma håll är överens om att man borde kämpa tillsammans. Anna känner dock att det inte är någon idé att kämpa för något, då ingen kan få det som den vill ändå. Hon anser inte att man har något gemensamt att kämpa för. Antony tycker att det idag gnälls för mycket och man istället borde göra något åt problemen. Det är för honom viktigt att alla gemensamt börjar jobba för en viktig fråga som

arbetslösheten. Bernt, från den mellersta generationen, tror att lösningen för att få tyskarna mer engagerade i politiken är att man istället för olika partier satsar på sakfrågor. Bianca tror att avsaknaden av politiskt engagemang bottnar i att man idag skäms för att vara tysk och man inte kan hitta några gemensamma mål om man inte vill landets bästa. Först efter att man fått bukt på denna problematik kan man koncentrera sig på frågor som arbetslösheten och hotet från mellanöstern. Carl anser, tillskillnad från Conrad, att det är tydligt att man idag inte är så fokuserad kring en gemensam politik utan att man tänker på sig själv och struntar i andra så länge någon inte gör något fel. Anledning till detta tror han är att folk inte känner att de kan påverka.

Uppsatsen kan eventuellt ha sina brister, då antalet informanter inte varit tillräckligt många för att mer berättigande slutsatser ska kunna dras. Vidare kunde resultatet ha utvecklats i en annan riktning om fler informanter deltagit i undersökningen. Uppsatsen kan dock ses som en utgångspunkt för vidare diskussion. Vidare är kvalitativa intervjuer svårtolkade, då resultatet kan variera beroende på vilka "glasögon" som används. Kanske har jag varit för styrd av Ekmans teori och av att placera in intervjuaren utefter Ekmans dimensioner. På så sätt kan en del intressant information från intervjuaren ha gått förlorad. Ekman vidareutvecklar i sin avhandling frågan om problematiken kring återföreningen beror på att öst- och västtyskar levt allt för olika liv i så lång tid eller om skillnaderna mellan öst- och västtyskar lyfts fram vid själva återföreningsprocessen. Jag kan bland mina intervjuvar hitta representanter från bägge synsätten. Det hade varit intressant att studera denna fråga djupare, men jag valde att, till skillnad från Ekman, jämföra tre generationer. Att blanda in ännu ett jämförande moment hade riskerat att göra uppsatsen rörig. Även en fördjupning i historiens betydelse för nationell identitet hade varit intressant, men blir då ett helt annat ämne. Vidare hade det varit intressant att befästa eller förkasta mitt antagande att intervjuaren skilt sig åt om de intervjuade tillhört olika ekonomiska "klasser". I en sådan undersökning skulle generationsperspektivet ha hamnat i skymundan och en fokusering kring västtyskar med skild ekonomisk status hade varit i fokus.

Det har varit väldigt intressant och givande att studera tre generationer från två släktband och se huruvida svaren skiljer sig utifrån vilken generation och vilka livserfarenheter man har. Trots att inga statistiska slutsatser kan dras hoppas jag att uppsatsen kan fungera som inspiration för vidare diskussioner och som en tankeställare.

5 Sammanfattning

Syftet med uppsatsen är att mer än ett decennium efter Berlinmurens fall jämföra om och hur den nationella identitetskänslan i ett enat Tyskland rotat sig hos sex före detta västberlinare från tre generationer från arbetarfamiljer. Syftet kan uppnås genom att följande frågeställningar besvaras: Upplever informanterna en nationell identitetskänsla? Vad är orsakerna till att de intervjuade upplever/inte upplever en nationell identitet, enligt Joakim Ekmans teori? Vilka likheter och skillnader finns det mellan de olika generationerna avseende identitetskänslan?

Enligt Ekman finns det två motsatsteorier kring varför den tyska befolkningen haft svårt att skapa en informell nationell identitet efter det att muren revs år 1989. Den första av dessa teorier betonar den djupt rotade historien som under fyra decennier skilt stort mellan Öst- och Västtyskland. Den andra teorin hävdar att skillnaden mellan öst och väst är en produkt av 1990-talet där de aktuella skillnaderna i generellt uppmärksammats i och med försök till en återförening. För att kontrollera vilken av teorierna som håller utgår Ekman från fyra dimensioner, vilka han anser vara av vikt för att uppnå en nationell identitetskänsla. Dessa dimensioner är: Historia, territorium, gemensam kultur och delade politiska värderingar. Genom att undersöka vilka av dessa dimensioner som påverkat den tyska nationalitetskänslan anser han sig kunna få svar på vilken teori som haft störst betydelse.

Gemensamt för samtliga sex intervjuade är att de idag känner sig mer som tyskar än före detta västtyskar. Deras kunskap och intresse i den gemensamma historien skiljer sig stort såväl inom som mellan generationerna. Samtliga är överens om att murens vara eller icke vara inte har påverkat vardagslivet i större grad. Intresset för Östberlin har varit knappt och endast Conrad från den yngre generationen har varit över i Östberlin mer än en gång. Muren har dock gjort att någon har känt sig inspärrad och en annan som om han var fånge i sitt eget land. Samtliga gläder sig över att muren rivits, även om man inte är nöjd med resultatet i alla lägen. Alla utom Anna, som tillhör den äldre generation, är överens om att det finns kulturella skillnader mellan de före detta öst- och västtyskarna. Man är dock inte överens om vad som skiljer dem åt och varför. Ingen utom Conrad anser att man idag kämpar för gemensamma politiska värderingar. Gemensamt är, med undantag av Anna, att man anser att man borde jobba för att sträva åt samma håll. Teorierna kring orsakerna skiljer sig åt.

Det har varit intressant och givande att jämföra tre generationer från två släktband och trots att inga statistiska slutsatser kan dras hoppas jag att uppsatsen kan fungera som inspiration för vidare diskussioner och som en tankeställare.

Käll- och litteraturförteckning

Muntliga källor

Anna (2002-03)
Antony (2002-03)
Bernt (2002-03)
Bianca (2002-03)
Carl (2002-03)
Conrad (2002-03)

Minnesanteckningar

Anna (2002-03)
Antony (2002-03)
Bernt (2002-03)
Bianca (2002-03)
Carl (2002-03)
Conrad (2002-03)

Litteratur

Ekman, Joachim (2001) *National Identity in Divided and Unified Germany*, Örebro universities, Örebro.

Grant, R.G (1998) *Berlinmuren*, Gleerups Förlag, Malmö

Kragh Jacobsen, Jan (1993) *Intervju, Konsten att lyssna och fråga*, Studentlitteratur, Lund.

Shelling, Jan (2004) *Ur det förflutnas skuggor, historiediskurs och nationalism i Tyskland 1990 – 2000*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm

Smith, Anthony D (1991) *National Identity*, Penguin Books of London, England

Svenning, Conny (2000) *Metodboken, Samhällsvetenskaplig metod och metodutveckling, Klassiska och nya metoder i IT-samhället*, Lorentz förlag, Eslöv.

Trost Jan (1994) *Enkätboken*, Studentlitteratur, Lund

Trost, Jan (1997) *Kvalitativa intervjuer*, Studentlitteratur, Lund